

ÉDES

IX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM
1987. OKTÓBER-DECEMBER
ÁRA: 10,50 FORINT

ANYANYELVÜNK

Száz éve született Áprily Lajos költő, nyelvünk párját ritkító formaművésze. Képeink: mozzanatok a költő életéből (arcképe, fiatalkori fényképe, dolgozószobája, a „barátcella” Szentgyörgypusztán, kirándulás Erdélyben és a visegrádi várban családja körében)

A tartalomból

Lőrincze Lajos:
„Engem az erdő véd
s szeret”

Koltói Ádám:
Mire való a borraivaló?

Benkő Loránd:
Tudatosítsuk az anyanyelvi
eszményt!

Seregy Lajos:
Azok a címek!
Grétsy László:
Asszonyrag,
fokozóképző és társai
Fürtös Gusztáv:
Vodka a zongorában
Szende Aladár:
A diákok nyelvhasználatáról

Berényi Zsuzsanna Ágnes:
Diákok aranyköpései
Szathmári István:
Monyorókerék
Bozsik Gabriella:
Van-e Mátravidék,
Tiszamente?
Makk Attila:
Kesernyész gyümölcs

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar
Nyelvtudományi
Társaságnak és a TIT
országos magyar nyelvi
választmányának
támogatásával.

A szerkesztőbizottság
elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztőbizottság:

Deme László,

Fábián Pál,

Fülöp Lajos,

Grétsy László,

Heltainé Nagy Erzsébet,

Koltói Ádám,

Ladó János,

Rácz Endre,

Somogyi Béla,

Szepesy Gyula,

T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő

és Kaján Tibor

készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Batthyány u. 3

1015

Telefon: 156-492

Kiadja:

a Pallas Lap- és

Könyvkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert

vezérigazgató

Megjelenik negyed-

évenként.

Egy szám ára: 10,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető a hírlapkézbesítő
postahivatalokban és a Posta
Központi Hírlapirodánál
(postacím: Budapest, V., Jó-
zsef nádor tér 1. 1900) köz-
vetlenül vagy postautalvá-
nyon, valamint átutalással a
KHI 215-961 62 pénzforgalmi
jelzőszámra. Előfizetési
díj: félévre 19 Ft, egy évre 38
Ft. Külföldiek részére előfi-
zethető a „Kultúra” Könyv és
Hírlap Külkereskedelmi Vá-
llalatnál, H-1389 Budapest,
postafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fény-

szedő Üzem (878222/09)

Szolnoki Nyomda

Felelős vezető:

Gombkötő Béla igazgató

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

Ha a nyelvművelésre kül-
földi példákat akarunk hozni,
leginkább az angolokra, az
oroszkokra, a németekre, a
franciákra, a spanyolokra hi-
vatkozunk. Holott – azt hi-
szem – számunkra érdeke-
sebb és tanulságosabb: mi-
képpen óvják nyelvüket a kis
népek.

A 13. században az Arany-
balladából ismert Edwárd ki-
rály, angol király meghódí-
totta Waleset. Azóta küzd a
velsi nép a maga ősi nyelv-
nek fennmaradásáért. Száza-
dunk első évtizedeiben már
csupán hegyi pásztorok, a vi-
lágától elzárt völgyek parasz-
jai beszéltek a kelta nyelvcsa-
ládába tartozó velszi nyelvet.
Az ötvenes évek óta azonban
egyre terjed a nemzeti nyelv
használatára; ma már a lakos-
ságnak több mint a fele be-
széli a hajdani bárdok nyelv-
vét; sok iskolában már kötele-
ző a velszi nyelv tanulása.
A televízió egyik csatornája
velsiül ad műsort.

A bangori egyetemen szó-
tárakat szerkesztenek azzal a
céljal, hogy a különféle tudomá-
nyok angol szakkifejezé-
seit – ahol csak lehet – velszi
szavakkal pótolják. Az ősi
szókészlet természetesen
nem elegendő a modern világ

kifejezésére. A kelta szavakat
képzéssel, összevonással,
bontással teszik alkalmassá az
új szerepre. A tudományos
munkacsoportot például ők
nem *team*-nek nevezik, az
irányzatot nem *trend*-nek, –
de még a *beefsteak*-re és a *hot
dog*-ra is saját kelta szavuk
van.

E nyelvművelő és nyelv-
építő mozgalmat igencsak bá-
torította a mintegy hatvan
éve függetlenné vált ír állam
hasonló törekvése. Az írek és

a velsziek ugyanis közeli
nyelvrokonok. Mindkét né-
pet az angol és normann hó-
dítók üzték el, előbb csak a
brit sziget nyugati végeibe,
majd a tengeren át... Gyak-
ran mondogatják félig tréfá-
san, félig komolyan „A vel-
sziek falójában azok az írek,
akik nem tudtak úszni.”

Gyárfás Endre
(Budapest)

Tartalom

Gyárfás Endre: A velszi nyelvművelők	BII
Grétsy László: Asszonyrag, fokozóképző és társaik	1
I. Gallasy Magdolna: Böngészde	2
Rozsly György: Használati utasítás	2
Koltói Ádám: Mire való a borraivaló?	3
Fürtös Gusztáv: Vodka a zongorában	3
Lőrincze Lajos: „Engem az erdő véd s szeret”.	4
Makk Attila: Kesernyész gyümölcs	5
Dömötör Adrienne: Újra úgymond	6
Büky László: Olvasat	7
Szabylár Ferenc: Petőfi Sándor: Még alig volt reggel...	8
Balázs Géza: (Rá)Diókör és IC stúdió	9
Berényi Zsuzsanna Ágnes és Soós Károly: Diákok aranyköpései	9
Szathmári István: Monyorókerék	10
Seregy Lajos: Azok a címek!	10
Szende Aladár: A diákok nyelvhasználatáról	11
Benkő Loránd: Tudatosítsuk az anyanyelvi eszményt!	12
Kovalovszky Miklós: Az utcanév is lehet műemlék.	12
Deme László, Miskolczi Margit, Kerekes Barnabás: Mozgalmi híreinkből	13
Pásztor Emil: „Meg lett” vagy „meglett”.	14
P. Kovács Imre: A kötőjelek divatja	15
Bozsik Gabriella: Van-e Mátravidék, Tiszamente?	15
L. J.: Deme László–Grétsy László: Iratszerkesztési és -fogalmazási tanácsadó	16
L. J.: Szilágyi Ferenc: Sokféle neveknek magyarázta	16
Nyelvünk játéka	16
Postaláda	BIV

Asszonyrag, fokozó képző és társaik

Amikor ez év tavaszán, a magyar nyelv hete alkalmából Egerben jártam, örömmel értesültem arról, hogy a Ho Si Minh Tanárképző Főiskola néhány lelkes nyelvész oktatója szakszótárt készít diákok számára; olyan szótárt, amely az iskolai tantárgyak szakszóanyagában igazítja el ifjú olvasóit. A gondolat kitűnő. Meggyőződésem, hogy ha a szótár elkészül, nemcsak a fiatalok fogják olvasgatni, hanem szüleik is, főleg az általános iskolai tanulók szülei. És nem lesz csoda, ha így tesznek, hiszen őket is érdekli, mit tanul a csemetéjük, ugyanakkor pedig kínos bevallaniuk, hogy ezt vagy azt a matematikai, biológiai stb. szakszót nem ismerik, sohasem hallották. Vagy itt van a nyelvtan. Ki tudja, nem okoz-e nekik nehézséget egy-egy olyan nyelvtani műszó, mint *módosítószó*, *toldalék* vagy *morféma*? Nos, ez a készülő szakszótár eloszlatja majd a gondokat.

Előbb-utóbb remélhetőleg valóban eloszlatja, azonban addig is ügyelnünk kell, nehogy bárkit is – akár fiatalat, akár felnőttet – félrevezessünk a nyelvtani műszavak használatában. Sajnos, erre is akad példa, nem is egy, különösen a keresztrejtvényekben. Sohasem rejttem véka alá, hogy a keresztrejtvényeknek az anyanyelvi ismeretek megszilárdításában s az anyanyelvi tudatosság megerősítésében betöltött szerepét igen nagyra tartom. Akkor azt sem szükséges elhallgatnom, hogy a hibás műszavakat terjesztő rejtvények, bizony, sokat ártnak a téves ismeretek hirdetése révén. Felsorolom ilyen irányú észleletemet.

HÁNY T-VEL?

Egy rádióhallgató hívta fel a figyelmemet arra, hogy az Útitárs című rejtvényfüzet

egyik keresztrejtvényében ez a meghatározás olvasható: *Tárgyrag*, a definícióhoz tartozó megfejtés pedig a rejtvényben két *t* betű. Hát nem elszomorító? Hogy a *kulcs* tárgyragos alakja *kulcsott*, a *könyv*-é meg *könyvett*? De hiszen már a kisdíákok is tudják – legalábbis remélem –, hogy a tárgy ragja mindig csak egy *t*! Kérem hát olvasóinkat, ne a rejtvénynek higgyenek, hanem annak, amit az iskolában tanultak a tárgyragról. Az a helyes.

KÉPZŐ - JEL - RAG

Mi a képző? Mi a jel? Mi a rag? Ha e három részből álló kérdéscsoportra egyetlen meghatározással kellene válaszolnunk, valami efféle mondhatnánk: mind a képző, mind a jel, mind a rag olyan hang vagy hangcsoport, amely általában a szó végéhez járul, s amely a szó jelentését megváltoztatja vagy némiképp módosítja, illetve a szónak más szavakhoz való viszonyát fejezi ki. Még közös nyelvtani műszóval is megnevezhetjük őket. Ez a műszó: *toldalék*.

Együttes megnevezésükkel a mindennapi életben általában nincs is gond, legföljebb az iskolában, ahol a diákok a tananyag keretében foglalkoznak a nyelvi jelrendszerrel, a nyelvi elemekkel. Azt viszont újságolvasás, rejtvényfejtés közben is tapasztalhatjuk, sokan nincsenek eléggé tisztában azzal, hogy mi is a különbség a képző, a jel és a rag között. Talán nem árt olvasóink emlékezetébe idéznem a hétközetes értelmező szótár megfogalmazását. A képző a szótár szerint „olyan, önállóan nem használt nyelvi elem, amely a szóhoz illesztve annak jelentését megváltoztatja, új szót képez”. A jel „a képzővel és a raggal szemben az a toldalék, amely a szónak sem jelenté-

sét, sem mondatbeli szerepét nem változtatja meg, hanem főleg a szó fogalmi tartalmát módosítja valamely meghatározott irányban”. (Így pl. beszélhetünk a többes szám, a középfok, a felsőfok, a felszólító vagy a feltételes mód jeléről.) A rag pedig a szó végéhez járuló olyan hang vagy hangcsoport, amely „a szó jelentését változtatlanul hagyva mondatbeli szerepét fejezi ki, és a szavakat mondatká kapcsolja össze”.

Ezek után most már nincs más dolgom, mint hogy bemutassam azt a három példát, amelynek kedvéért az iménti fogalomismertetőt tartottam. Az első a Nők Lapjából való. Egy rádióhallgató figyelte föl a lap egyik keresztrejtvényében erre a meghatározásra: „A múlt idő ragja”. Aligha kell bizonygatnom, hogy a két *tt*, amelyet e meghatározás alapján kell beírni a rejtvény kockáiba, nem ragja, hanem jele a múlt időnek.

Két további példámot egyaránt Neumann Edit perbáli rádióhallgató szívességéből idézhetem. Ezt írja levelében:

„Két rejtvényben azonos típusú hibára bukkantam. A toldalékok, vagyis a ragok, jelek, képzők felcseréléséről, a rájuk való téves utalásról van szó. Mindkét rejtvény a Népszavában jelent meg. Az egyikben ez a meghatározás olvasható: »Fokozó képző«. A felelet: *leg*. Csakhogy a *leg* nem képző, hanem a felsőfok jele. A másikban pedig ez: »Asszonyrag«. A beírandó válasz: *né*. Igen ám, de a *-né* feleségjelölő szócska semmiképpen sem rag, hanem képző.”

NEM TILTÓSZÓ!

Térjünk át ismét más rész-témára! Rejtvényfejtés közben nemegyszer tapasztaljuk – olyan gyakran, hogy fölösleges volna konkrét példákra utalnunk –, hogy a „tiltószó”

meghatározásra ez a szó felel: *sem*. Érdemes hát megjegyeznünk: más a tiltószó, és más a tagadószó! Az előbbi olyan szó, amely valaminek a tiltását, megtiltását fejezi ki. Ilyen szavunk összesen kettő van: a *ne* és a *se*. (Részben ilyen még a *nehogy*.) Más a tagadószó, amely valamilyen mondat vagy mondatrész tagadásának kifejezésére szolgál, pl. *nem*, *sem*, *korántsem*. A két fogalom egybemosásának talán az az oka, hogy az egyik tiltószó, a *se* tagadószóként is használatos, pl. „*Se* pénz, *se* posztó”. Ez azonban nem mentség a hibás műszóhasználatra.

IGENÉVKÉPZŐ, DE MILYEN?

Végül egy olyan műszóhasználati tévedésre mutatok rá, amelyre a Nők Lapjában közölt keresztrejtvények megfejtői figyelhetek fel többször is. A hiba lényege a melléknévi és a határozói igenév összetévesztése. Az ez évi 3. szám keresztrejtvényének szerzője melléknévi igenévképzőnek nevezi a *-ve* képzőt, a 6. számbeli rejtvény készítője pedig ugyancsak melléknévi igenévképzőnek a *-va* képzőt. Talán mondanom sem kell, mind a *-ve*, mind a *-va* a határozói igenév képzője. Ezt nemcsak a rejtvénykészítőknek illik tudniuk, hanem a rejtvények megfejtőinek is. De hát hogy tudják akkor, ha éppen a rejtvények megtevesztik, félrevezetik őket?

*

Egy szó mint száz, nagyon várom már azt az iskolai szakszótárt. Meggyőződésem, hogy az anyanyelvi népművelésnek hasznos eszköze lesz.

Grétsy László

A *böngészde*, *böngész*, *böngészik* szavak manapság terjedni látszanak, főként a *böngészde*. Ez a *-de* képzős szó a kereskedelemben új használati körben, egyes üzletek jó magyar nevéként jelentkezik. A böngészés vonzó dolog, ez az elnevezés jobb, mint a kereszben hasonló szerepet elváltató, de kevésbé jó asszociációkat keltő „turkáló” név; megkülönböztetően és kifejezően magyar; a *-da*, *-de* képzőt is már megszoktuk a szolgáltatást jelző nevekben: *cukrászda*, *óvoda*, *uszoda*.

„Böngészde” – hirdeti egy felirat kint az üzlet fölött vagy bent egyik részlege nevéként. A könyvkereskedések áráján már régóta ismert dolog ez: nagyapáink, apáink „böngészde” jártak tankönyveiket beszerezni (akkoriban természetesen: használt könyveket), meg másféle könyvek között is „böngészni”, s az olcsóbb kínálatból a számukra érdekeset kihalászták. Antikváriumoknak – vagy egy részüknek – Pesten is, vidéki városokban is szokásos neve volt ez. Napjainkra fölleveledtek a hasonló böngészde: a könyváruházban már régebben, s egyre több könyvesboltban találunk májában is olyan polcokat, ahol a felirat jelzi, hogy ott érdemes keresgélni, mert régebbi kiadású, de akkor esetleg hiába kerestél könyveket lehet ott fölfedezni, s ráadásul féláron vagy olcsóbban. A Könyvterjesztő Vállalat tájékoztatója szerint az efféle szolgáltatást hivatalosan is a Böngészde névvel jelölik.

Másféle áruk (régiségek, használt cikkek, ruhafélék és kiegészítő kellékek) között is a jó dolog böngészgetni; erre a névnyelvre alapozza régítől eltérő rendezésmódját sok (nem könyvet kínáló) üzlet is: amit csak lehet, kiakasztanak, meg kupacokba raknak, hadd válogasson, turkáljon kedvére a néző. Erre, a keresgélés, böngészés csábító lehetőségére a *böngészde* mint boltneve. Vannak kis boltok, melyeknek ez lett a neve (használt ruhával is kereskednek), s vannak áruházak, kisebb boltok, ahol egy-egy részleget

hívják így. A „second hand (shop)” nevű boltok magyar megnevezésére pályázatot is hirdettek (az üzletnevek magyarosításával összefüggésben) –, nem tudom, pályáztak-e azok a cégtulajdonosok, akik már ezt megelőzően, másfél-két éve így nevezték el üzletüket, de mindenesetre a gyakorlatban jó választ adtak erre a kérdésre.

Maga a *böngészde* elnevezés megjelent már jó évtizede is, bár inkább csak javaslatként. A Magyar Hírekben (1976. július 5.) ír „f. b.” egy Böngészde című cikkekét arról, hogy ez legyen a kiterjedő újszerű üzletek neve: „Párizsban: boutique. Pesten: böngészde”. Olyan mértékben nem terjedt el a név, mint a cikkíró remélte, de is-

merni ismerik. Fiatalokat (egyetemisták több csoportját) megkérdeztem erről, pestiek is, vidékiek is ismerik a böngészdeket; a könyvesboltokat is, ahol vegyes, de főleg olcsóbb áruk között lehet keresgélni.

A közös jelentésbeli motívum az eddig emlegetett „böngészde”-félékben: a keresgélés. (S hozzá tartozik az is, hogy nem éppen a javában, de a jó fogás reményében.) A keresgélés az a motívum, amely a szó régi (félleg-meddig már el is feledett) használatában is élt és fontos volt. A „böngésző” eredetileg a termék betakarítása és a gyümölcs, főleg a szőlő szüretelése után járt a földeken. Az elszóródott, ottmaradt szemeket gyűjtötte össze, az otffeledett (vagy későbbben beérő) szőlőt, málnát, epret stb. szedte le. Igencsak elterjedt dolog volt ez a böngészés; ezt az ország egész területéről ismeretes *böngész* (*böngészik*, *böngéz*, *bengéz*, *böngérez*, *böngészél*, *böngéző*, *bengéző*) is mutatja. Hasonló szavunk a *tallóz* is; ez a *tarló*-

ból származó szavunk is eredetileg a betakarítás vagy szüretelés utáni szedegetést, gyűjtögetést, keresgélést jelentette.

A *böngészés* (mint ahogyan a *tallózás* is) átvittebb értelemben is használatos lett, például apróhirdetések, újságok, cikkek közt szoktunk „böngészni”. Vagy „tallózni”.

Nagy utat tett meg a mezőgazdaságból elindult szavunk eredeti használatától a maiakig. Jelentése, használatának gyakorisága, használóinak köre is változott. Közös motívum benne a keresgélésre utalás. Ebben a jelentésben él leginkább: „böngészünk”, ha valamit nézegetünk, s közben keressük a nekünk valót. Gyakran tesszük ezt sajtótermékekben, s a sajtó az, mely szokásossá váló sorozat- vagy rovatcímként megerősíti használatát. Volt Böngészde című 6 részes (válogató, szemelgető) tévéműsor, van Böngésző című rovat a Magyarországon, Hírböngészde című a Képes Újságban stb. **Gallasy Magdolna**

Használati utasítás

A Ludas Matyi Baki baki hátán című sorozatában Timár György megjegyzései sok igazságot tartalmaznak. Most mégis vitatkozni szeretnék egyik kis glosszájával.

A Ludas 1987/15. számában ezt olvashattuk: „A tévé nyelvhelyességi műsora, az *Álljunk meg egy szóra* méltán pellengezi ki az idegen gyártók által rossz magyarsággal elkészített használati utasításokat. Csak egyet mulasztott el elítélni műsorvezető és szakértő egyaránt: magát a használati *utasítást*. Sehol a világon nem *utasítgat*ják a vásárlót, csakis mifelénk. Másutt udvariasan el látják felhasználati *útmutatóval* vagy *móddal*. A „használati utasítás” nem nyelvi baki, persze. De attól még baki marad. Társadalmi.”

Véleményem szerint Timár György túllőtt a célon a *használati utasítás* elítélésével. Értelmező kéziszótárunk szerint *utasítás* szavunk első

jelentése: ’valaminek a végrehajtására vonatkozó hivatalos rendelkezés’; második jelentése: ’valaminek a használatára vonatkozó útbaigazítás, tájékoztatás’. Szótárunk ez utóbbi jelentés szemléltetésére éppen a *használati utasítás* szókapcsolatot adja meg.

A készülékekhez mellékelt használati utasításokat olvasván a vásárló sohasem érezte, és ma sem érzi, hogy őt udvariatlanul *utasítgatják*, s ezzel jogait csorbítják, hanem azt, hogy segítséget, irányítást kap a működtetéshez, felhasználáshoz. Ez azért is van így, mert még mai nyelvérzékünk számára sem ment feledésbe *utasítás* szavunk eredete, származása: a bizonytalanuló utasembert kellett úti célja felé *irányítani*, *utasítani*, vagyis *eligazítani*, a követendő útvonalról *tájékoztatni*.

Mivel a *használati utasítás* szókapcsolat meggyökeresedett, elterjedt és hibátlan kifejezés, aligha tévedünk, ha

megállapítjuk, hogy teljes jogú egyenértékűként megállja helyét a *használati útmutató*, *mód*, *tájékoztató*, *útbaigazító* változatok között. Sőt: néha kifejezőbb is ezeknél, mivel egy kissé érezteti, hogy a szöveg nemcsak tanácsokat ad, hanem előírásokat is ismeret. Különösen az elektromos készülékek, valamint a vegyszeti és gyógyszerészeti cikkek esetében van ennek jelentősége.

A fenti megfontolások alapján bizvást elmondhatjuk tehát, hogy az arra illetékesek adott esetben a többi közül nyugodt lelkiismerettel választhatják éppen a *használati utasítás* kifejezést is: nem vétenek vele nyelvünk tisztasága ellen, s eljárásuk *társadalmi bakinak* sem minősíthető, hiszen – az *uram* vagy *hölgyem* megszólításhoz hasonlóan – igazán nem kell féltenünk tőle közgondolkodásunk demokratizmusát.

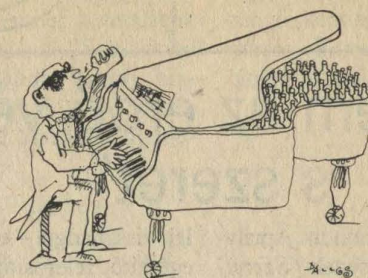
Rozslay György

Költői kérdés volt ez valaha, mert a szó lényegében nem mondott mást, mint amit sugallt. A *borraivaló*: borra való; némi pénzmag az udvarias kiszolgálásért: köszönöm, igyék egy pohárával mindkettőnk egészségére!

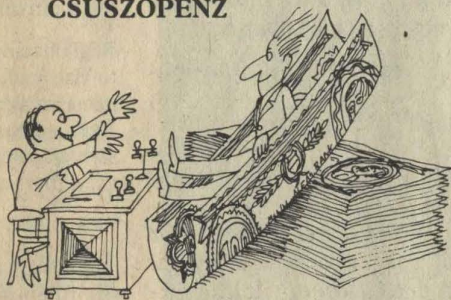
A szavak, mint érzékeny idegvégződések, tudósítanak az emberi állapotokról, viszonyaink változásairól. Ilyen a *borraivaló* egyik rokona, a *baksis*. Ránk kacsint, jelezvén, hogy nem a kijelölt köz-

meg egymásnak. Kívül szép piros az alma, de belül férges, fekete. Mert valljuk be: a *hálapénz*-t legtöbbször nem munkáért adjuk utólag, hanem „elvárásból” előre. Beteg dolog, orvosolni kéne...

Megjelent a *borraivaló* családfáján a legújabb – vadhajtás. A *paraszolvencia*. Ez idegen. Nemcsak nyelvünkől idegen az eredete miatt, hanem társadalmi normáinktól is a mögöttes magatartás miatt. Kimondom e szóhaszná-

CSÚSZÓPÉNZ

úton, hanem kacskaringós mellékúton jár az érdek. A *jatt* a maga argó keménységével ki is fejezi ezt: nem megfizetünk, hanem lefizetünk valakit. Ez a funkcióváltás új szakaszt nyitott eme pénzeszköz fejlődéstörténetében és nyelvi megjelölésében. Míg a *borraivalót* a szolgáltatás után adtuk, inkább jó szívvel, addig a *baksist*, a *jattot* és az utánuk következőket előre csúsztatjuk oda, „múszájából”.

A gazdasági változások erkölcsi módosulásokat is okoznak. A szavak erről is beszámolnak! A szóiker – *kenőpénz* és *csúszópénz* – már a „hiánygazdálkodás” szüleménye. Kancsal tekintetű szavak ezek, de olvasni lehet a szemükből: ha a dolgok szabályos menete megakad, kenni kell a gépezetet, s mindjárt kicsúszik valami...

Szépülés helyett arcmázolás, tisztesség helyett sunyiság, igazság helyett hamisság fűződik a *hálapénz* nevéhez. Nem a szó, hanem az őt használó és tönkretevő ember tehet róla, hogy a hangalak ártatlan csengése és a jelentés prostituált valósága nem felel

latról a véleményem: erőszakos, képmutató, érzéketlen. Mert műszóvá lépteti elő a *paraszolvencia*-t, ezáltal „hivatalossá”, „tudományossá”, tehát jogossá akarja minősíteni létét.

A *paraszolvencia* már nem *borraivaló*. Semmirevaló. Tűzre való. De ez már így, különírva.

Koltói Ádám

„Vodka a zongorában” – hallgatom a rádióból, s aztán kiderül, hogy zongora formájú bársekreányról van szó. „S amikor a venni szándékozók erre rájönnek – mondja tovább a rádió –, röhögve hagyják el az üzletet.” Ez aztán finom stílus! De nem az egyetlen példa. Egy fiatalasszony mondja ugyancsak a rádióban: „A kisfiam édesen mosolyog, aztán röhög...” A szép indítást elcsúfítja ezzel a szóval.

Az utóbbi időben nagyon elterjedt a *röhög* használata. A használók nem tudják, nem érzik, hogy ezt csak rosszalló, pejoratív értelemben helyes használni? Ismeretlen volna előttük a *nevet*, *kacarás*, *derül*, *hahotázik*, *göcög* stb.? Vagy, ilyen természetűek lévén, vonzódnak a durva, izléstelen szavakhoz?

Fogalmam sincs, mi tetszhet ezen a szón, hogy olyan szívesen használják műveltebbnek mutakozó emberek is ezt a rossz ízlést eláruló kifejezést.

Kisdiák koromban, ha valamelyikünk kiejtette ezt a szót, valaki mindig megjegyezte: „Csak a ló szokott röhögni.”

Ha egy riportalany veszi nyelvére, a riporter vehetné a bátorságot, hogy közbeszóljon: „Úgy tetszik érteni, hogy nagyot nevetett?” Nem hiszem, hogy a tapintatos figyelmeztetés bárkit is megsértene. Ne feledjük: a Rádió kulturális intézmény, töltsé hát be izlésformáló, stíluszabályozó szerepét.

Vagy talán ezt nem is tartja lényegesnek?

Fürtös Gusztáv
(Budapest)

VIDÁM SAROK

Sznobriadó

Egyik ismerősöm megszólított:
– Mondja meg, legyen szíves, mit jelent az, hogy *sznob*!

Megmondtam, de láttam rajta, hogy nem győztem meg.

– Miért érdeklí? – tudakoltam.

– Hallottam a rádióban, hogy még majd nálunk, Magyarországon is lehet *sznobriadó*.

Fölvilágosítottam a *sznob* és *szmog* közötti különbségről, majd elváltunk. Útközben azon gondolkodtam, hogy talán nem ártana *sznobriadót* is fűjni...

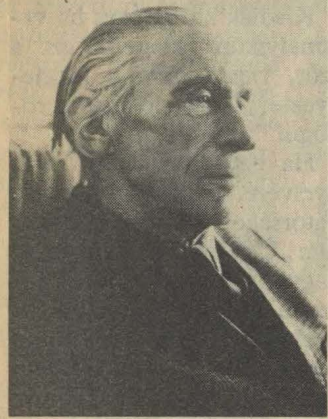
Gerendeli György
(Dombegyház)

„Engem az erdő véd s szeret”

A címül írt mondat Áprily Lajos egyik versének (*Szeret az erdő*) első sora. Szerette s védte őt az erdő, mert ő is szerette és védte az erdőt, a természetet. Alig van a magyar költészetben még valaki, akinek olyan sokat jelentett volna a természet, aki olyan

meghitt kapcsolatban lett volna madarakkal, fákkal, virágokkal, mint Áprily.

A száz esztendővel ezelőtt született költőhöz fűződő legelső emlékem és élményem nekem is: a természet és a nyelv szépsége, zengése, harmóniája. S ez az élmény és emlék azóta sem fakult meg; az idő, Áprily műveinek állandó olvasása és a költővel való személyes kapcsolatom csak elmélyítette, gazdagította.

A *Március* című vers ütötte meg az alaphangot, majdnem hat évtizeddel ezelőtt. Olvastam, hallgattam, szavaltam (mi akkor még nem „verset mondtunk”, hanem szavaltunk); megkapott, magával ragadott a vers hangzása, zengése, dinamikus lüktetése. Olyan jó „tavaszi” vers volt; az élet megújulása, vizek, fák, madarak hangja, zenéje, a vers dallama, ritmusa, és rájuk felelve az emberi lé-

lek visszhangja – egymást kiegészítő, felerősítő harmóniába olvadt össze:

A nap tüze, látod,
a fürge diákat
a hegyre kicsalta: a csúcsra kiállt.
Csengve, nevetve
kibuggyan a kedve
s egy ős evoét a fénybe kiált.

Aligha volt életemnek olyan esztendeje diákkorom óta, hogy márciusban – csendben vagy hangosan – ne idéztem volna ezt a verset. (Áprilishoz meg Tóth Árpád *Április*-a társult.)

De azt is mondhatnám, természetjárásom állandó társa Áprily; vele együtt nézem a madarak mozgását, repülését, tolluk színeit, hallgatom hangjukat, éneküket. És örülök a találó, számomra „új” szavaknak, a költő érzékletes nyelvi leleményeinek.

Az ő szemével látom a *páncélfényű* őszi varjakat, az avarban férget kereső, felfelrebbenő, *zirrenő* rigókat, a *pehely-madárka*, *leánykamádár könnyű lebegését*, a *szélben hintázó sirály-balett*-et, az *aranytüzes* gyíkot, a füvek közt lapuló *hószín* csiperkét; a zöld harkály fától fáig való *ívelését*, *girlandos* röptetését, a levegőben lengő, lebegő, hintázó, *cicéző* virágokat...

Hús tengeri hajnal. Fedélzeten állok.
Madarak kísérnek, lebegő sirályok.
Úgy lengenek néha, mintha szálon húznám,
szárnyukon a hajnal, alattuk a hullám.
Hajladoznak, hullnak, incselkedve néznek,
fehérruhás lányok szebben nem *cicéznek*.
(Fehér kíséret)

Nemcsak lányok és sirályok *cicéznek*:

Most szólj, rigó. Hófoltok halni készek,
nyírfák körül szellő-szüzek *cicéznek*.

(Most szólj, rigó)

Hányszor láttam, figyeltem a vércsét, hégját, ölyvet, amint szinte mozdulatlanul lebeg a levegőben! Ahogy Áprily is nézte:

Fény hull, álomba szédítő.
Szúnyog-balett ring-leng a hőben.

És a ragadozó Idő
áll, mint az ölyv a levegőben.
(Fegyverszünet)

De a költő pontosan meg is tudta nevezni – az ölyv egyéb légibravúrjaival együtt – ezt a mozgó mozdulatlanságot:

Lengett, ringott, nyilallva felcsapott,
szitált s két szárnyát zárva, viszszahullt.
(Ölyv)

Rabok című versében az ölyvet *azúrkirály*-nak nevezi. A derült, kék égbolt, az azúrkék szín megnevezésére gyakran használja ezt a költői, szép zengésű szót.

Elálmlétkodni megszokottakon: az andezitre plántált ősi váron, virágokon, felhőkön, patakon, az *azúrban* kerengő vadmadáron.
(Ámulni még...)

A szajkó (a mi vidékünkön mátyásmadár) különleges kékségű szárnytolla nekem is kedves volt már gyerekkoromban, de Áprily versei még kedvesebbé, fénylőbbé tették.

...*azúr-kék* szajkó-toll csillant a fán
s hókristályos lett kalap és kabát:
a rikoltozva rebbenő madár leverte rá a cifra bükk havát.
(Téli reggel)

Hogy a költőnek milyen jelentős volt ez a *szajkó-kék* (Kék sugarak), *csudakék* (Szeptemberi ég), mennyivel több volt egyszerű színmegnevezésnél, azt mutatják ezzel kapcsolatos szóképei is. Például:

A derű színe. Eljátszik velem,
finom kék csikot húz a lelkemen,
múltot, amilyent szajkó szárnya von
völgyünk felett, borongó, hűs napon.
(Az illanó szín)

Az idős embernek meg a gyermekálmok csodavilágát varázsolják vissza:

Leszállnak lelkem vén fájára ringva.

Így szálltak régi erdőszéleken.
Belesuhogtak gyermekálmaimba s *Azúr-országgá* tették életem.
(Szajkók)

S a természet hangjai?

Én értem itt a madarak szavát,
ha jöttükről beszél a hangos ének,
ha sírják őszi búcsu bánatát –
S ha még dalolnék, ők is értenének.
(Értem a szót)

Valóban értette. A tavaszt jelző cinkehangot például:

Régi, kiszáradt
tó vize árad,
néma kutakban a víz kibuzog.
Zeng a picinyke szénfejú cinke
víg dithyrambusa: dactilusok.
(Március)

S a sárgarigó hangja is kedves fülének s szívének:

Ma új hang szólt a mámoros zenébe,
furulyáló hang, érzelmes, csodás:
hajnal körül a völgy orchesterébe
megérkezett az arany fuvolás.
(Oriolus galbula)

Különleges lehet a nyaktekercs hangja, de maga a madár is, amint „szint színnel rejtő lappangó helyén” diadalmasan dalol.

A hangnak oly *sugárzó színe* van,
hogy kertünkben körül megnő a fény.
(Jynx torquilla)

A tavasz mámorában *egy pityókás szajkó galagoly* (Zsenge március), s még a kakukk szavában is a virágba boruló természet részegítő mámorát hallja a költő:

Cseresznyevirág bomlik a hegyen,
tenger szírom, ideleng jószaguk.
Az egyik ág ring: rajta részegen s rekedten szól egy bókó kakukk.
(Májusi reggel)

Ősszel a vadludak

Szomorúan Vale-t rikoltanak s teleírják V-vel a kék eget.
(Vale)

Télre kelve pedig

A völgy ezer hangjából egy ma-
radt:

az ú,
a sziklafalban fenn van egy odú,
abból kiált egy társtalan bagoly.
Okarina-hang, mély és szomorú.
(Tél)

A madáréneket – a termé-
szet szigorú rendje szerint –
a hideg szelek süvöltése váltja
fel:

Ezek itt nem az „őszi hegedük”,
ezek októbertvégi orgonák.
Orkános ős-ídő üzen velük,
földig hajolva hallgatják a fák.
Jaj-kórus is bűg, óriási kar:
apokaliptikus zarándokok?
Milyen felséges zene-zivatar!
Akit szíven fog, nem sír: felzo-
kog.
(Jelentés)

A madarak hangjáról – ezt
még elmondom, befejezésül –
egy kis „vitám” is volt Áprilyval.
Nálunk volt egyszer,
s a beszélgetés során – nem
kis szorongással – előhoza-
kodtam kételyemmel, kérdé-
semmel.

– Valóban daktilusokat
mond „a picinyke szénfejú
cinke”? Mert én anapesztu-
sokat hallok. S a falumban is
így utánoztuk, értelmeztük a
cinige füttyét: *tutyikő, tutyi-
kő, tutyikő*; azaz már jó az
idő, tutyit, posztóból való
könnyű lábbelit lehet felhúzni.
Meg Szabó Lőrinc is így
hallja a madarat: *nyitnikék*.
Azaz: nyitni kellene, ki kelle-
ne takarni a szőlőtöveket,
mert itt a tavasz. Meg hát La-

jos bácsi is *kicsicsűr*-madár-
nak mondja a cinkét (Új cin-
keszó), meg ezt is hallja az
énekében, hogy *kicsi ér! kicsi
ér!* (Koncert). Én hát úgy
gondolom, hogy a cinke azt
mondja: *ti-ti-tá, ti-ti-tá*, ez
pedig anapesztus, magyarul
„lebegő”. A daktilus: *tá-ti-
ti...*

A költő kedves mosollyal

nézett rám. Hát attól függ –
mondta –, hol hagyjuk ab-
ba ...

Valóban, hol hagyjuk ab-
ba? Főként hol hagyja abba,
meg hol kezdi a cinke. S mit
hall ki az ember a verslábak
hosszú sorából. (S eszembe
villant: a Sándor Károlyt biz-
tató szurkolók kezdetben
nyilván azt kiabálták üteme-

sen: *Kar-csi, Kar-csi, Kar-
csi*. S ebből Csikar lett...)

Nos, nem erőltettem a dol-
got. De azóta azt is figyelem,
tavaszi cinkeszót hallgatván,
hogy kezdi, s hol hagyja abba
zengő skandalását ez a kedves
madár. Kinek füttyül a mi
cinke-fülemilénk...

Lőrincze Lajos

Örömmel olvastam Lőrincze
Lajosnak az idegen szavak
használatáról írt cikkét (Ero-
tic show a night clubban),
amelyben többek között a
grapefruit magyar nevének
használatát is szorgalmazza.

Nem vagyok hát egyedül!
Eddig ugyanis azt hittem,
csak nekem idegen, csak én
nem tudom kiejteni e keser-
nyés déligyümölcs nevét.
A zöldségesnél röpködnek a
grépfrű, gréfű, grefruit szavak,
s én félszegen rábökök: abból
kérek, ott, ami van ...

Lőrincze Lajos azt írja,
hogy a *citrancs* szó több két-
nyelvű szótárban is helyet ka-
pott, ám a Belkereskedelmi

Minisztérium illetékesei nem
tanácsolták, nem adtak utasítá-
st a magyar szó használatá-
ra.

Ennek két oka lehet: 1.
A belkereskedelem illetékesei
nem olvasnak kétnyelvű szó-
tárt. 2. A *citrancs* szó talán
mégsem a legmegfelelőbb.

A *citrancs* elnevezés – Lő-
rincze Lajos szavaival – jó,
találó, könnyen leírható,
nyelvficam nélkül kiejthető.
Véleményem szerint a baj ott
van, hogy ez a szó *nem találó*.
A *citrancs* elnevezés a *citrom*
és a *narancs* szó összevonásá-

ból lett. Vizsgáljuk meg tehát
e három déligyümölcs jel-
lemzőit nagyságra, színre, iz-
re nézve.

A citrom kisebb, citrom-
sárga, savanyú. A narancs na-
gyobb, narancsszínű, édes.
A „citrancs” mindkettőnél
nagyobb, zöldessárga, keser-
nyés. A kesernyés gyümölcs
tehát sem méretében, sem
színében, sem ízében nem áll
a citrom és a narancs *között*.
Akkor mitől citrancs? Attól,
hogy felvették a kétnyelvű
szótárba?

Szerintem találóbb lenne a

kesernye név, amely *izes*, jó,
magyar szó, könnyen leírha-
tó, nyelvficam nélkül kiejthe-
tő és találó is. Magában hor-
dozza a *keserű* szó tövét, és
összezseng egy másik gyü-
mölcs nevével, a *cseresznye*
szóval. És, ha a szerkesztőség
is kívánatosnak tartja a *keser-
nyét*, küldjük el az Édes
Anyanyelvünk e számát a
Belkereskedelmi Minisztéri-
umnak, amelynek munkatár-
sai már eddig is sokat tettek
a magyar nyelv tisztaságáért.

Makk Attila
(Budapest)

Újra úgymond

Az *úgymond* a mai köznyelvben – elsősorban az írásos nyelvhasználatban – kétféle, egymástól nem független értelemben szokott előfordulni.

Ritkábban egyszerű idéző főmondatként áll, s jelentése lényegében ugyanaz, mint az egyenes és függő idézetet bevezető *azt mondja, így szól* vagy egyéb kifejezéseknek; alakja és idézetbe ékelt helyzete állandó.

Gyakoribb az a szerepe, amelyben meggyöngül a megnyilatkozás-jellegre való utalás, s más tartalmak kerülnek előtérbe: „*Ő, úgymond, mindent megtesz a családjáért.*” Kifejeződik benne a beszélő távolságtartása, sőt, legtöbbször ellenvéleménye a mondat valóságtartalmával kapcsolatban. Hasonló jelentésű tehát, mint az *úgyszólván* vagy az *állítólag*, azonban ezeknél többnyire gúnyosabb árnyalatot hordoz; talán leginkább a magyarított latin *kvázi* egyik jelentését közelíti meg. Az *úgymond* ebben a használatban már nemcsak egy idézetbe szőtt kötött formájú tagmondat, hanem egy abból összezsugorodott módosítószó. Formája és jelentése is az elsőként vázolt, valódi idéző főmondati jellegével függ össze, illetve abból ered.

A régi magyar nyelvben – így a XVI. században – még ismeretlen volt az *úgymond* módosítószói használata. Igen el volt terjedve viszont idéző főmondatként. Állhatott önállóan: a mondat formája s helyzete ekkor nem volt kötött: „Az Maršnac (*vg mond Achilles azon a' helen*) sem fígueret elöttem el nem titkoltac” (Pécsi Lukács); „Azert, *vg mondanac*, mert nem parancholta hog' imadgyuc” (Telegdi Miklós); „*vg mód a' Christus Iesus*. Bizony bizony mondom tünektec: Valaki az én Igémet halgatytya..., annac órec élete vagyyon” (Heltai Gáspár). Legtöbbször azonban nem önmagában szerepelt, hanem egy másik idéző mondattal

párhuzamban; az idézetbe ékelve (a latin *ait* és *inquit* hatását mutatva). Feladata – hosszabb szövegrész esetén – a visszautalás volt; figyelmeztetett rá, hogy az olvasó a szövegnek más síkján – ti. az idézetén – tart. Önállósága tehát meggyöngült; a kifejezés grammatikai funkciót öltött. (Ezt az is mutatja, hogy eredeti jelentésétől egészen távoli idéző igék mellé is oda kerülhetett.) Alakja és helyzete pedig kötötté vált: „Miképpen bñt Daud intí őket...: Ne legyetec *vg mond*, mint a' louac” (Heltai Gáspár); „Igy énekel a' bñt Ezekhias kiraly is: Iſa. 38: Wram, Ezekből, *vg mond*, él az ember” (Heltai Gáspár). Ha az idézet rövid, a visszautalás jelentőségét veszítette (pl. az utóbbi mondatban is), s az *úgymond* használata formálissá vált.

(Csupán az érdekesség kedvéért: a *mondja, azt mondja* is állhatott így. Ennek is van nyoma mai nyelvünkben: a nem elsősorban idéző, hanem szintén visszautaló, sokszor formális *aszongya* beszélt nyelvi közbevetésben.)

Miről árulkodik hát a történeti visszatekintés? Arról, hogy az *úgymond*-nak, eredeti idéző funkciója mellett kialakult egy másik, grammatikai használata, amely azonban csakhamar formálissá (is) vált. A két szerep egymás mellett tovább élt, majd a formális, „üres” használat új jelentést szívott magába. Hogy ez mikor történt meg, arra nehéz volna válaszolni; értelmező szótárunk (1959–62) még nem tartja számon, de a kéziszótár (1972) és a Nyelvművelő Kézikönyv (1980–85) már említi.

Nyelvművelő irodalmunk azonban általában nem különíti el következetesen az *úgymond* kétféle használatát. Rendszerint egyszerű idéző mondatként, esetleg gúnyos színezetű (de szintén idéző!) mondatszóként szokták számon tartani. (Az előbbire ld.:

ÉrtSz. 7: 28, Lőrincze Lajos: Nyelvőrészen 412–4; az utóbbira: NymK. 2: 1135, ÉrtKsz. 1426.) Dezső Zsigmondné könyvének (A szellemi munka technikája 79) egyik szókincsvizsgáló tesztjében ugyan elválnak, de egyenesen szemben áll egymással a kétféle használat, s helyesnek csak az idéző mondati szerep fogadtatik el. Kolben Györgynél fordított a helyzet (ÉdAny. 7: 2. sz. 4). Ő is szétválasztja a kétféle funkciót, de ő a módosítószói használatról ír helyeslőleg – ha nem is nevezi ekként –, s az idéző főmondati funkciót gondolja az előbbi megzavaró és ezért mellőzendő későbbi divattermeknek.

Én magam nem látok okot arra, hogy akár az idéző főmondati, akár a módosítószói szerep bármelyikét is elutasítsam. Úgy látszik, az előbbi forma enélkül is visszazorulóban van, átengedve a teret az utóbbinak. Úgy vélem, ha elválasztjuk egymástól a kétféle használatot, másképpen közeledhetünk a kifejezés formai kérdéséhez is, hogy tudniillik mindig alanyi ragozású, egyes szám 3. személyű alakban áll. Az 1930-as években Dengl János (Magyar nyelvhelyesség és magyar stí-

lus 88) támadta, Zolnai Gyula (MNY. 39: 153–4) pedig védte az *úgymond* állandósult alanyi ragozását. A további évtizedek irodalma a kifejezés többes számú alanyra vonatkozó használatát kifogásolta (NymK. és Lőrincze: i. h.), illetve tudomásul vette (ÉrtSz.), vagy védelmezte (Kolben: i. h.).

Ha az *úgymond*-nak mint módosítószónak a létjogosultságát elfogadjuk, nincs okunk elmarasztalni azon formai jegyeit sem, amelyek mondatként való használatában agrammatikusak lennének. A módosítószó alaki kövület. Az ilyen használatú *úgymond* ma akként viszonyul a „Hadd látom, úgymond, mennyit ér A velszi tartomány” *úgymond*-jához, mint például a *talán ~ tán* az (úgy) *találom*-hoz, vagy a *hiszen ~ hisz* az (azt ~ úgy) *hiszem*-hez. Alkalmazását azonban – mint erre Lőrincze Lajos figyelmeztet (i. h.) – természetesen nem helyes a modorosságig túlzásba vinni, s olyankor is használni a szót, amikor fölösleges, sőt, zavaró lehet.

Dömötör Adrienne

Éber szemmel, füllel

KEGYELETES EMLÉKEZÉS?

M. M. Bahtyin:
A beszéd és a valóság

Filozófiai és beszédelméleti írásokat válogatott kötetbe Könczöl Csaba, a már több mint tíz éve elhunyt irodalomtudós, esztéta, művészetfilozófus és kultúrtörténész műveiből.

A tanulmánykötet elején az 1927-ben megjelent Freudizmus című munka áll, amely a freudista személyiségfelfogás és a freudizmusból kinövő kultúrfilozófia ellenében lép föl. A Nyelv, osztály, ideológia címet viselő írás Bahtyin beszédelméleti tanulmányainak összefoglalása. Nemcsak a nyelv eredetével, a nyelv mibenlétével foglalkozik, hanem a nyelv-

Íme, még az Édes Anyanyelvünkben is fölbukkan a nyomda ördöge! Egyetlen vessző, és kegyeletes emlékezéssé válik a közlés. (Édes Anyanyelvünk, 1987. 2. sz.)

Holczer József
(Kecskemét)

Olvasat

A köznyelv szókincsének állandó gyarapítói a különféle szaknyelvekből származó szavak. Ilyen például a posztókészítők nyelvéből már régén a köznyelvbe épült *kalló-dik* 'elveszik', vagy a közelebbi múltbeli *atom*, *röntgen*, *trafó* és még igen sok más. E napjainkban is erősen zajló folyamatot az magyarázza, hogy azok a dolgok, tárgyak, illetőleg fogalmak, amelyeket a csoportnyelvi beszélők használnak, a tárgyi és szellemi műveltség változásával gyakran szélesebb körbe is eljutnak. Az eredetileg csoportnyelvi szó tehát köznyelvvivé (vagy azzá is) válik.

Némelykor az efféle változás nem kívánatos. Az írásom címéül már leírt *olvasat* főnév is szaknyelvi használatú, nyelvészek vagy más tudósok a rendszerint régi, nehezen vagy többféleképpen olvasható szövegnek avagy valamely szavának, szókapcsolatának valószínű hangzásbeli megfelelését szokták így nevezni. Értelmező szótáraink a jelentésleírás mellett – ezekből alakítottam magam is az iméntit – azt is jelzik, hogy az *olvasat* a tudományos nyelvben használatos. A magyar nyelv értelmező szótára példamondatokban mutatja be a szót: „Ennek a sornak többféle *olvasata* van”; „Ehhez az *olvasathoz* kétség nem fér”. – A mintegy nyolcszáz éves be-

cses nyelvelmélünknek, a Halotti Beszéd és Könyörgésnek is számos *olvasat*-a van. Némelyik nyelvtudós a saját fölvetései alapján megállapított nyelvi alakot közzé is teszi, a Halotti Beszédnek a feltételezett egykorú kiejtés szerint, de a betűk mai hangértékével közreadott olvasatai (más szóval: olvasásmódjai) vannak.

A magyar nyelvészeti szakirodalom a fentieknek megfelelően él a tárgyaló szóval. Ha taláalomra fölütjük a Magyar Nyelv című folyóiratot, előbb-utóbb találunk példát: „Ugyanott azonban az *e*, *ee* betűk hangértékeinek összegzése már valótlan képet nyújt a kódex hangjelölési rendszeréről. Ennek következtében a példaszöveg *olvasatai* gyakran hibásak” (1979: 423); hasonlóképpen: „A tudomány emberei könnyen hozzáférnek a tárgyaló szövegelmékek *olvasatához*” (1982: 223).

Könnyű belátni, hogy valamely szövegnek vagy részletének olvasata bizonyos értelmezéssel jár együtt. Ez lehet az oka, hogy újabban nemcsak a szoros értelemben

vett tudományos stílusban, hanem más stílusrétegekben is fölbukkan a szó. A Kritika 1987. márciusi számában ekként: „a szerkesztőség észlelte, hogy felületesebb *olvasat* esetén e tanulmány s az én cikkem között ellentmondást lehet felfedezni...” (7). Itt inkább az *olvasás* volna a megfelelő, ez egyaránt jelentene 'elolvasás'-t és 'megértés'-t. (Az is nyelvhelyességi gond, hogy az idézetben a szerző a körülményeskedő, hivataloskodó *olvasat esetén* névutós szerkezetet használja; egyszerűbb lett volna így: *olvasáskor*.) – A Nagyvilágban egy magyarra fordított esszében jól megfigyelhető, hogy az *olvasat* műsöt 'értelmezés'-nek érti a fordító: „Az olvasó... még ha felfigyel is a záró verssor lehetséges nominalista *olvasataira*, addigra már végzett a könyvvel, s már döntött is valamilyen más értelmezés mellett” (580). Ám még ez a jelentés sem hüvelyezhető ki a következő publicisztikai írásból: „A székházba jövet mindenféle *olvasat* járt az eszembe behivatásokról, berendelésekről, idézésekről. Igaz, ezek az olvasmányélmények egytől-egyig harmincöt-negyven évvel ezelőtti időket idéznek” (Élet és Irodalom, 1987. IV. 17. 16). Talán 'olvasmány(élmény)' a szó jelentése?

Végképp zavarba ejtő a Magyartanítás című folyóirat egyik cikkének szóhasználata: „a hermeneutikai iskola... nem az »olvasatot«, hanem a »jelentést« akarja megközelíteni” (1986: 165). Mivel a hermeneutika jelenség- és jelrendszerek magyarázására és értelmezésére szolgáló tudomány, amelynek még Arisztotelész volt a megalapítója, nehezen érthető, hogy mit is jelent itt az *olvasat*.

Mi az oka annak, hogy az *olvasat* kilépett a szaknyelvi fölhasználás köréből; – nem az-e, ami (hadd vegyem ko-

rábbi példám) a *trafó* köznyelvvivé válásának oka, ti. hogy az elektromos feszültségátalakító nap mint nap használatos berendezés, műszer lett, s nemcsak szakemberek használta tárgy? Az *olvasat* szélesebb körű használatát más eredményezi. Az, hogy az idézett nyelvi közlemények szerzői át-áthágják írásaiknak a műfaj által kijelölt stílushatárait. Újságcikkben, esszében és másutt ezáltal – lehetséges: önkéntelenül – a tudományos stílus látszata keltődik. Ezt a stílust az értelmi jellegű kifejezés túlsúlya, az egyértelmű műszókincs, a világos és áttekinthető szerkesztésmód jellemzi egyebek mellett. Csakhogy ami a tudományos stílusban kívánatosan szükséges és elengedhetetlen, mert a tartalom és nyelvi megformáltsága kölcsönösen egymást támogatja a kifejezés érdekében, az más stílusrétegben „fönn az ernyő, nincsen kas” helyzetet teremt: a stílus ugyan a tudományosság jó módjára utal, a tartalomra ellenben (esetleg) a „nincsen kas” érvényes...

Az *olvasat* szót mind sürűbb és egyre bizonytalanabb értelemben való alkalmazása lassan divatszóvá teszi. Ennek már-már a tudományos nyelvbéli következményei is észlelhetők, ebben is rátalálhatni a korábban egyértelmű műszo nem helyes szövegbe építésére. Az 1466-ból való Münchener Kódexnek négy evangéliumát és ezeknek szótárát 1985-ben bocsátotta ki az Európa Könyvkiadó. A kötet belső címlapján ez áll: „Décsy Gyula *olvasata* alapján a szöveget sajtó alá rendezte...”. A nyelvészeti szakirodalom viszont a kódexnek betűhű kiadásáról tud, vagyis a kéziratos könyv nyomtatásban való megjelenítéséről. Természetesen ehhez is kell az írásjeleket értelmezni, de ez nem *olvasat*. A szóban lévő kódexet Nyíri Antal szintén kiadta, s ő valóban közöl néhány *olvasat*-mintát a betűhű kritikai kiadás hangos olvasásához (Budapest, 1971. 40–54).

Buky László

KI HINNÉ

a reklámozott japán ernyő kezelési utasításának sorozatos képtelen elváltástási hibáit látva, hogy az utasítás szövege magyar?

Beküldte: Tóth József Farkas, 1062 Budapest, Székely Bertalan u. 22.

T. Urbán Ilona

C

ART No. U-1480
SIZE: 55cm X 10

Cikk neve: Férfi összecsukszó ató topless automata ernyő

Anyaga: 100% nylon

Váza: acél-fém

Minőség: I osztály

Petőfi Sándor: Még alig volt reggel...

A nagy versek hegyormok. Magasságukból a költő egész világa felragyog. A vakító fényben alig vesszük észre a kevésbé apsütött csúcsoakat. Ilyen „bérci tető” Petőfi lírájában azeptember végén. „A lángsugarú nyár” és a „tél dere” sugallatában keletkezett vers utóhangja már kevésbé ismeretes. Pedig a költői ősz elégikus dallama később is fölcsendül, új változatban ismétlődik. A vers keletkezése: Pest, 1847. december. Az év végén írta. Közvetlenül a minden esztendőt hagyományosan záró szilveszteri számadás előtt.

MÉG ALIG VOLT REGGEL...

Még alig volt reggel, már megint este van.
Még alig volt tavasz, már megint itt a tél.
Még alig, Juliskám, hogy megösmertünk,
S már feleségem vagy, már rég azzá lettél.

Még alig hogy játszánk apáink térdén, s már
Maholnap ott alszunk nagyapáink mellett...
Csak annyi az élet, mint futó felhőnek
Árnya a folyón, mint tükrön a lehellet.

Mi sem könnyebb, mint ennek a versnek a „mondanivalókat” megfogalmazni. „Az idő hogy lejár” – idézhetnénk a zülőföldemenből. „Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül...” – olvassuk Berzsenyiné. „Elhull a virág, eliramlik az élet” – halljuk a költői ősz szerelmi elégiajában. „Rohan az idő...” – ügja a közhelyet a táncdalénekes.

De hogyan lesz a közhelyből egyedi remekmű? A vers olvasásakor ennek a csodatevésnek tanúi lehetünk.

A Szeptember végén ellenpontos dallamát halljuk itt is. *Még alig volt reggel, már megint este van...* Az idő változását meghatározó szavak indítják, kapcsolják a mondatokat, a mulandóság énekét. A hangulati ellentétet a létige alakjai, a *van* és a *volt*, s két jelképes szó, a *reggel* és az *este* is erősíti. Természetes egyszerűséggel hullámszerűen a tizenkét szótagos sorok. Szavakban, mondat szerkezetekben pontos a párhuzam. Csak a múló idő távlata nő. De nemcsak szélesül ez a képsor,

a tárgyilagos, személytelen kijelentések után egyénivé, személyessé is melegszik:

Még alig, Juliskám, hogy megösmertünk,
S már feleségem vagy, már rég azzá lettél.

Ne csak a vers dallamosságát fokozó betűrimre, az alföldi tájszólás egyetlen magánhangzójával éreztetett ízére, hanem a borzongató rímre is figyeljünk: ... *tél* ... *lettél*. A megismerkedés és a házasságkötés között máris elröppent egy esztendő. Ennyi személyesség, egyéni megjegyzés után a vers ismét az általános élmény magasába szárnyal a család, az otthon költőjének játszi, kedves képalkotásával:

Még alig hogy játszánk apáink térdén...

Erre a szelíd, meghitt képre a *már, maholnap* szavak nyomán felszóló vég, a komor jövőre sem rimelhet fenyegetően. Ám a nagy szó itt is titokzatos, tabu, kimondhatatlan mindvégig. Az alkonyt, a tavasz ellentétét a gyermekek kedélyes csendéletével rokon, szelíd, enyhítő ellenkép érzékelteti:

Maholnap ott alszunk nagyapáink mellett...

Mint a jól fölépített gondolatláncban, végül a tanulság, a záradék következik. „Csak ennyi az élet...” – indul a kettős hasonlat... Igen, csak ennyi az élet – ismételhetnénk köznapi bölcsességgel. A betűrímeken lebbenő természeti kép a futó felhő víztükrön suhanó árnyát festi. Majd képváltás következik. A tájleíró versekből ismerős távlatok játéka. A felhők magasából ismét a földre, életközelségbe ereszkedünk. Ez a könnyedén rögtönzött zárókép mehökkentő, képzeletmozdító. Futó felhő árnya. Tükröt homályosító, a létet vagy nemlétet bizonyító lehelet. Így zárul ez a lírai sóhaj, az élet és a halál, a szerelem és a mulandóság dala. Parányi gyöngyszem, de tükrözi az óceán mélységét és a felhők magasságát is. Petőfi művészetét.

Szabályár Ferenc

Éber szemmel, füllel

Kommentár nélkül

hátanyaipari
szakmunkástanulónak!

● **Képzési idő: 3 év,**
● **továbbtanulási lehetőség biztosított!** **et biztosítunk**
(technikum, műszaki egyetem),

- juttatások: társadalmi és vállalati ösztöndíj (1000 Ft) + tanulmányi ösztöndíj,
- a harmadik félévben teljesítménybér (3500–4000 Ft),
- kollégiumi elhelyezést biztosítunk.

KEZELESI TÁJÉKOZTATÓ

Nyitás: A védőtokból kiemelt ernyőn az átfogó pántot kikapcsoljuk.

A forgórészen elhelyezett négyszögletes pat-
ent részecskét benyom-
juk, az ernyő automat-
ikusan kinyílik.

Zárás: A nyitott állapotban me-
gszáritott ernyőt a for-
górészen elhelyezett né-
gyszögletes patent rész-
ecske benyomásával
visszatoljuk a helyére,
mely a csukást rögzíti.
A huzat összehajtásával
és az átfogópánt bezárá-
sával visszahelyezzük a
védőtasakba.

(Dunántúli Napló, 1985. VIII
31.)

Beküldte:

Kökény Sándor, 1145 Budapest,
Laky Adolf u. 48.)

Közléteszi: T. Urbán Ilona

(Rá)Dióköri és IC stúdió

(A diákrádiók elnevezéséről)

„Itt az iskolarádió!” – hangzik föl az iskolai szünetekben a bejelentkezés a hangszórókból, amelyeket a diáknyelv sok helyütt csak *fa-likutyá*-nak nevez. S a műsor elején a leghatásosabb bemutatkozás az, ha az iskola diákrádiósai (iskolarádiósai, sulirádiósai, ha úgy tetszik) néven nevezik magukat.

A diákrádiók nevüket általában az otthont adó iskoláról kapják, választják. Így a zalaegerszegi Ságvári Endre Gimnázium iskolarádiójának *Ságvári rádió*, a kisvárdai Császy László Szakközépiskolájának *Császy rádió* a neve. Vannak olyan, ugyancsak az iskola névadójáról elnevezett diákrádiók, amelyek nevükkel nagyobb „testvérükre”, a Magyar Rádió valamelyik műsorára emlékeztetnek. Ilyen a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Gyakorló Gimnáziumának *Kossuth rádió*-ja, vagy a ceglédi Kossuth Lajos Gimnázium *„Kis” Kossuth* diákrádiója. *Petőfi rádió* működik a kiskőrösi Petőfi Sándor Gimnáziumban.

A diákrádió-elnevezések között szép számmal találunk mozaikszavakat is. A furcsán hangzó *PÁGISZ* rádió nevének fölöddása: Pattantyús-Abrahám Géza Ipari Szakközépiskola, Győr. Az országban itt-ott számtalan *KERI* rádió található, amely alatt a kereskedelmi szakközépiskolák rövidítése rejtezik. Jól hangzó, de talányos név a *MÉSZI* rádió-é. Ez a miskolci Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakmunkásképző Intézet rövidítése.

Szerencsésebbek azok az elnevezések, amelyekben az otthont adó iskola jellege is tükröződik. A *Kertész zöngé* egy kecskeméti, a *Gazdász stúdió* pedig egy gyöngyösi kertészeti, illetve mezőgazdasági szakközépiskolában szólal meg. A *Kertész zöngé* elnevezés azért is tetszik nekem különösen, mert egy régies ízű, dallamos szót elevenít

föl. A *zöngé* a nyelvtudományban a beszédhangnak a hangszalagok rezgéséből eredő eleme, de régen jelentett zenei hangot, sőt dalt, költeményt is. Az *Iparihang* adása egy mátészalkai ipari szakmunkásképző intézetben hallható – szintén kifejező, jó név.

Egyéni ötletek alapján keletkeznek a fantázianevek. Ezek divatja is megfigyelhető egyes diákrádióknál. A siklósi szakmunkásképző intézetben a *Diák Szinkron*, a szolnoki ipari szakmunkásképzőben a *Füledő*, a székesfehérvári műszaki szakközépiskolában a *Motor rádió*, a pásztoi postaforgalmi szakközépiskolában a fiatalos lendületű *Randevú Szerviz* szólal meg. A *Diák Szinkron* eredeti, ötletes név, politikus, közéleti diákrádiót sejtet. A *Motor rádió* neve dinamikusságot tükröz, a postaforgalomban működő *Randevú Szerviz* a fiatalok kapcsolatára, kapcsolattartására utal.

A híradás- és számítástechnika iránt érdeklődő diákok lehettek kitalálói az *IC stúdió* elnevezésének (Nagy Lajos Gimnázium, Pécs). Ez azért ötletes, kifejező név, mert a modern híradás- és számítástechnika elképzelhetetlen *IC* (integrated circuit, azaz integrált áramkör) nélkül. Legvégül nézzünk egy humoros diákrádiónevet! A nagyállói Budai Nagy Antal Szakközépiskola rádióját egyszerűen *Dióköri*-nek nevezik. Ez a jól hangzó név szójáték eredménye: a *rádió kör*-ből rövidült *dióköri*-re.

A Magyar Rádió történetében ünnepi esemény egy-egy műsor elnevezése. Legutóbb 1987. május 23-án, a rádiónapon került sor arra a fontos rádiótörténeti pillanatra, amikor a 3. műsort *Bartók rádió*-nak nevezték el. A diákrádiók esetében nem kevésbé fontos alkalom a névadás. Hiszen a jó név programot, célt is jelent, kifejez.

Balázs Géza

Diákok aranyköpései

Matematikát, fizikát, magyart és történelmet tanítók a dolgozók középiskolájának levelező tagozatán. Negyedévenként vizsgáztatjuk a diákokat. A vizsgák nem csekély izgalommal járnak a tanár és a diák szempontjából egyaránt. Egy-egy mosolyt fakasztó elszólás föllazítja a feszült légkört.

Egyik diák az egyiptomi fáraókról szólva mondta: „Az első fáraó nem tudta egyedül művelni a földet, ezért birodalmat alapított”. Egy másik tanuló szerint: „Bölcs belátással Ovidiust választották a pannóniai hadak vezérévé”. Elmélyülten hajol a térkép fölé a harmadik: „Nem talá-

kony, végtelenül hosszú téréren terben vizsgáljuk az ellenállást; Levegőből is előállíthatunk energiát. Kedves megjegyzés született az örvényáramokra: Századunk nagy magyar tudósa, a kiváló és világhírű Kármán Tódor törvényt fedezett föl az örményáramokra.

Matematikából egy utolsó mentőkérdés: Mondjon egy számot 33 és 73 között. A válasz: 20. – Szöveges példa megoldása során többféle áru darabszámát kellett meghatározni: ruháét, cipőét, táskáét. Miután a felelő kiszámította a ruhák számát, büszkén kivágta: most keresem a cipőt!

Berényi Zsuzsanna Ágnes

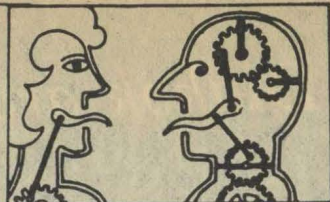
A HADVEZÉRRÉ ELŐLÉPETT OVIDIUS

lom a térképen Pannoniust”. Egyéb történelmi baklövés: Ismeretes, hogy az ugar ágból kezdett kialakulni a magyar nép; Árpád elsőszülött fia volt Attila; A márciusi tizenkét pont közül a tizenegyedik így hangzik: a politikai státusfogyók szabadon bocsáttassanak, Táncsics Mihályt pedig vállukon vigyék ki a börtönből; Napóleon 23 évesen már Napóleon volt.

Hézagos természettudományi ismereteik is sok vidám percet szereztek a vizsgán. Például: Végtelenül vé-

Szent István Asztrik apát kente föl a trónra; IV. Béla várromokat épített; Zsigmond király biztosította a jobbágyok költségek jogát; Dugonics nekitámasztotta hágcsoját a falnak, és fölmászott rajta; Mátyás király bevonult Podjebrádba; Mátyás egész nap kuksolt a bokorban, de csak nem jött a szarvas; Mátyás fiává fogadta Kálvin Jánost; A janicsárok belopakodtak Buda várába, ott nagyon elszaporodtak, és elfoglalták a várat; Zrínyi Miklóst a bécsi kamarilla által fölböszített vadkan ölte meg; Zrínyi vitéz hadvezér volt: az egyik csatában lovát, a másikban süvegét lőtték ki alóla; II. Rákóczi Ferencet németnek nevelték, német nőt adtak hozzá feleségül, de hiába, mert mindez csak félig sikerült; Pázmány Péter szülei jezsuiták voltak; A szombathelyi egyetemen jezsuita apák tanítottak; Zrínyi Ilona bús özvegyiségében két fiúnak adott életet; Lorántffy Zsuzsanna számos törekvő fiúval szaporította a sárospataki kollégiumot.

Soós Károly

Monyorókerék

Néhányszor jártam a régi Vas megye nyugati, most az ausztriai Burgenlandban lévő vidékein, Felsőőr környékén és másutt, és feltűnt, hogy a helynevek milyen sok régi nyelvi jelenséget őriztek meg. Ilyen a Pinka folyócska mellett, Felsőőrtől délkeletre lévő falunak a neve is: *Monyorókerék* (német nevén: Eberau). Az azonnal feltűnik, hogy ez a név összetétel: *monyoró* és *kerék*, de hogy ezek mögött milyen mai szavak rejlenek, és hogy mit jelenthettek,

annak már utána kellett járnunk.

A történeti-etimológiai szótár tájékoztat arról, hogy az itt szereplő *monyoró* a mai *mogyoró* szó régebbi alakja. Ilyenformán a *monyoró* utal a szó eredetére is: tudniillik a mai *mogyoró* a régi 'tojás' jelentésű *mony* elemnek az -r és -ó kicsinyítőképzőkkel ellátott alakja. A szóban lévő *ny* hangból aztán *gy* lett, mint például a *menyek* nyelvjárási formából a *megyek*. A *Monyorókerék*-beli *monyoró* – ezt

viszont a Földrajzi nevek etimológiai szótárából tudhatjuk meg – mogyorócserjessel benőtt helyre utal. A *monyoró* korábbi alakváltozata él két másik helynevünkben is: megőrizte a Baranya megyei *Monyoród*, illetőleg a Vas megyei *Monyorósd*, ez utóbbi települést 1930-ban Hegyhátszentmártonhoz csatolták.

És mit jelenthetett a *Monyorókerék* név második eleme, a *kerék*? Említett szótárunk így írja körül: 'körhöz hasonló alakú erdő'. Ennek pedig a következő a valószínű magyarázata. A *kerül*, *kerít*, *kering* igék *ker-* alapszavából -k névszóképzővel létrejött a *kerek*, illetve ebből úgynevezett szóhasadással különvált a *kerék* melléknév, többek között ilyen jelentéssel: 'nagy kiterjedésű, az egész látóhatárt betöltő'. Ez a melléknév aztán főnévvé vált. Azt a szemléletet, amelynek alapján a *kerek* és a *kerék* főnév

felvette az 'erdő' jelentést, közelebb hozza hozzánk, ha arra gondolunk: akár sík területen, akár nagy vízen, tengeren, amit belátunk, azaz képesek vagyunk még szemünkkel felfogni – más szóval a látóhatár –, mindig kör alakú. Így vagyunk az erdővel is.

A körhöz hasonló alakú 'erdő' jelentésű *kerek* szó él -i képzővel megtoldva a Somogy megyei *Kereki* és a Hajdú-Bihar megyei *Nagykerek* helység nevében. És a *kerék* változatot őrzi – ugyanolyan jelentéssel – a Békés megyei *Méhkerék*.

Érdekés, hogy az itt említett *Monyorókerék* név – nem a jelzett burgenlandi területre vonatkoztatva – már az 1055-ből származó Tihanyi Alapítólevelben előfordul *munorau kereku* alakban.

Szathmári István

A sportlap első oldalán a messziről is jól látható „Mérlegen a magyar mezőny” cím fölé jóval kisebb betűkkel van odairva, hogy „Ökölvívó-ranglista '86”. Vajon mi a fontosabb: a figyelem fölkelése vagy a pontos témamegjelölés? Adjon a cím rögtön egyértelmű útbaigazítást az írás tartalmáról, vagy pusztán hangzatos nyelvi megformálással csigázza föl az olvasó érdeklődését?

Ez is, az is. Csakhogy rövid, velős tájékoztatást nyújtó, ugyanakkor szellemes, figyelemkeltő címet adni szerfölött nehéz. Különösen akkor, ha az első oldalon levő címek a lap belsejében meghúzódó írásokra akarják ráirányítani a figyelmet. A figyelemkeltő jelleg előtérbe nyomulása miatt a hangzatoság követelménye érvényesül gyakran az érthetőség, tartalmasság, nyelvi (és nem csupán nyelvi) ízlés rovására.

Az alliteráció, vagy szókezdő betűrim, például nagyon hasznos stíluseszköze lehet a sportsajtó nyelvének: „Vívó-vikend”, „Villogtak a vendégek”. De csak addig, amíg

nem élnek vele vissza, nem folyamodnak hozzá túl gyakran, mint ezekben a címekben: „Piquet-parádé a premieren”, „Pécsi parádé a parketten”, „Király László külön klasszist képviselt”, „Keszerveken kicsikart két ponttal a középöntőben” és így tovább.

Még túlzóbbnak érezzük az efféle, szójátékknak szánt, de valójában inkább csak nyelv- és szemgyötrő címetket: „Újoncok vigadtak a Vigadóban”, „Kincses kincset ért”. Olykor már a köznyelvi szóhasználat normáit is fessegeti az ilyen címadás: „A felnőttek fölénye feldobta a fiatalokat”.

Különösen óvatosan kellene bánni a tulajdonnevekkel (*Kincses*, *Király*, *Piquet*).

Azok a címek!

A „Csapás érte Csapót” például elég gyenge szójáték, de a „Csapó megint odacsapott” félrevezető is, hiszen az *odacsap* ige konkrét értelme: *út* vagy *dob*, ezt pedig egy labdarúgó nem teheti büntetlenül a pályán; elvont jelentése pedig rosszálló, holott az írás arról tudósít, hogy Csapó jól játszott. A gólszerzés, akár-hogy fáj is annak, aki a gólt kapta, mégsem *odacsapás!*

A tulajdonnévnek mindenáron való szójátékba kényszerítése nemcsak esztétikai érzékünket zavarhatja, hanem olykor még a szóban forgó személyekben is visszás érzéseket kelthet. Ezt olvastam nemrégiben egy labdarúgó-tudósítás fölött: „Lakatos cipőjét találta meg a Mikulás”.

Inkább talán Lakatos találta el jól cipőjével a labdát! Nem kötelező a december 6-i mérkőzés kapcsán okvetlenül a Mikulást emlegetni, a gólt ugyanis nem ő hozta ajándékba, hanem a gólszerző és csapata harcolta ki.

Az sem világos, hogyan tarthat kulcsot kezében egy ökölvívó a szorítóban: „Török kezében volt a kulcs”. Azt viszont minden olvasó tudja, hogy az újpesti labdarúgók nem emberevők, bár „*Torkukon akadt a csabai*”. Nem biztos, hogy a csabai játékosoknak jólesik, ha a csabai kolbász jut róluk a cikkíró eszébe.

A találó, szellemes cím a közlés egyik fontos eleme, s különösen nagy jelentősége van napilapjainkban, amelyek amúgy is terjedelmi korlátokkal küszködnek. Egy kissé több figyelmet, finomabb ízlést, átgondoltabb nyelvi megformálást kérünk tehát a címadásban (is). Inkább legyen ez a cím kevésbé szellemes, mint hogy szellemeskedő legyen!

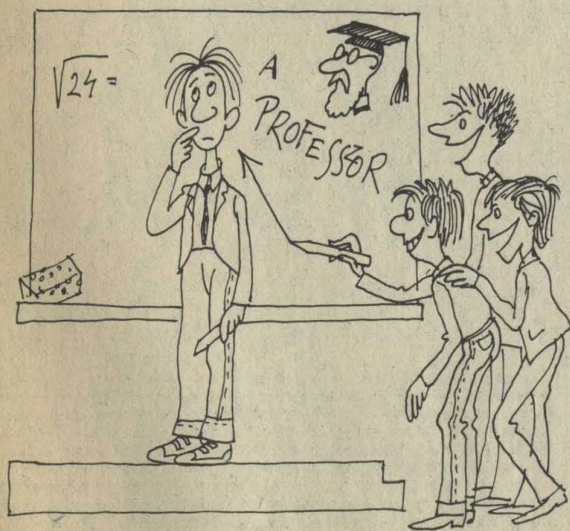
Seregy Lajos

A diákok nyelvhasználatáról

Helyesen foglalnak állást a tantervek, amikor előírják, hogy a tanulók számára a *nemzeti nyelv* (az irodalmi nyelv és a köznyelv) *rendszerének normái* ne jelentsenek korlátokat, hanem inkább lehetőségeket közlésvágyuk kielégítésére, igazodóképességük próbáira. Idővel legyenek képesek különbséget ten-

ni a nyelvhasználati változatok között. Kevésbé pártoljuk viszont egyértelműen azt a nyelvi réteget a maga egészében, amelyet az ifjúság nyelvének nevezünk, s amely rendkívül vegyes anyagot halmaz föl. Egyfelől ugyanis argóhordalékot foglal magában, s a durvaság és trágárság kifejezései szennyeznek, más-

A PROFESSZOR

felől azonban eredeti és szüntelenül termő képződmények dúsitják, amelyek igen változatos képzeleti és asszociatív hátterű, néha szinte művészi értékű leleményekkel lepik meg a fiatalokat figyelő embert. Amilyen mértékben elmarasztalja az iskola az elsőnek említett szavakat, annyira pártolja a képlátás eredeti, erkölcsi, sőt esztétikai fogantatású jelenségeit.

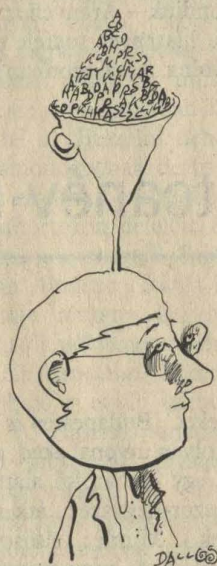
Ha van is abban kiméletlenség, ahogy a diákok gúnyneveket ragasztanak egymás-

ra fogják a tanulókat, mégis tartalmaznak ezek a kifejezések valamit a kevésbé nemes, bár metaforikus kifejezés elevenségéből. Ezt a nyelvremsítő erőt érdemes pártfogásba vennünk, és színvonalasabb irányba terelnünk. Hogy ez sikerül-e, nem tudjuk. Tudjuk azonban, hogy az iskola falai között fegyelmezett beszédű tanulóink az iskolától néhány lépésre sokszor gátlástalanul használják a legdurvább kifejezéseket.

Figyelemreméltó, hogy egyszerre megszaporodnak a diáknyelvi elemek, amikor közeli kapcsolat jön létre közöttük és valamely téma vagy eszköz között. A számítógép iránti feltörő érdeklődés sajátos szakköri zsargont fejleszt ki. Mivel mind ez ideig nem sikerült a számítógép nyelvét megmagyarosítani, a diákok úgy segítenek magukon, hogy az angol kulcsszavakat megtartják, de sajátos módon illesztik bele a magyar nyelvi rendszerbe. A gép például a *run* (ran) szóval érti meg a „futtasd a programot” utasítást, ezért ezt mondják: „*ranolom* (vagy *ranozom*) a programot”. Ha pedig a program futását megszakítják, akkor ezt a *break* (brék) feliratú gomb nyomásával teszik, vagyis ezt mondják: „*a programot brékeljük* (vagy *brékiz-zük*)”. Olyan furcsa képződmények jönnek létre, mint a *lenyúzom* ige, amely a *new* (nyú) utasítás követését jelzi. Eképpen egy különös „pótnyelv” keletkezik, amely a bizalmasságot jól fejezi ki, de sajátos torzszülötteket hoz létre, mint a kevésbé sikerült hobbinyelvek egyikének jelenségeit.

A nem kívánatos beszédfejemények ellensúlyozására meg természetesen az anyanyelvi műveltség kibontakoztatására az iskola tervszerűen végzi feladatát azoknak az ismereteknek elsajátíttatásával, azoknak a képességeknek és készségeknek a kifejlesztésével, amelyek mind intellektuális, mind érzelmi téren a tanulók személyiségének egészséges formálását szolgálják.

Szende Aladár

AGYTANKOLÁS

ra, ezekben is van „kifejező erő” – amikor például *Kodály* névvel illetik botfűlű társukat, és *professzor*-nak nevezik a matekban teljesen tájékozatlant; meg aztán nyers humorral mondják társukra, hogy – idézem – „*Olyan iksz a lába, hogy csak két lavórban tudja megmosni*”. Szép számmal hallunk efféle leleplező rendreutastást: „*Na, vedd le a lemezt*” vagy „*Nem kell púder*” azzal szemben, aki nagyképű; vagy a fecsegőnek ezt mondják: „*Beszélg a zsebembe, majd este tíz után kiválogatom*”. Nem szeretjük ugyan, ha a diákok az iskolát *kolostor*-nak, *fegyház*-nak, *börtön*-nek minősítik, amelyben a tanárok a *rabőrök*, akik agytankolás után *rabvallatás*-

Tudatosítsuk az anyanyelvi eszményt!

Fiatalságunkat ma sok negatív, vagy legalábbis kétes értékű nyelvi befolyás éri, amely a környezeti hatások, a folytonos súlykolás révén sajnálatosan mély nyomokat hagy beszédünkben és írásukban. A hatások rendkívül széles skálában helyezkednek el a bamba sláger- és reklámszövegektől a közhelyekkel, kliséekkel teletömött, modoros tévényilatkozatokon vagy a pongyola, hadaró köznapi stíluson keresztül a durvaságba, trágárságba torkolló, utcai, baráti kör vagy már a család küszöbét is átlépő beszédmódig. Ezzel nem elegendő csupán a grammatikailag helyes közlést szembeállítani, hiszen az említett nyelvi hatások akár ilyen köntösben megjelenve is bőven vihethetnek téves nyelvi ideálok felé.

A másik pólust, a példát, az ideált csak a *nyelvi esztétikum* láttathatja, éreztetheti meg a tanulókkal, amely legmagasabb szinten nyilvánvalóan a szépirodalmi nyelvben, azon belül is a költészetben van adva. Természetesen nem arról van szó, hogy ifjúságunk közlésmódját – mondjuk – Aranyéhoz vagy akár Illyéséhez akarnánk idomítani, hiszen ez sokféle okból értelmetlen, sőt lehetetlen törekvés volna. Arról azonban igen-

is szó van, hogy tudatosítsuk: van az anyanyelvnek a nemzet szellemi legjobbjaitól kiművelt, igényes, gazdag, stilizált, esztétikus, érzelemkeltő, eszményi változata is, amelynek ott kell lennie tudatuk mélyén, és ha nem lehet úgy követnünk, ha megannyi áttétellel érvényesül is, ott kell munkálnia bennünk, saját kifejezési igényeinkben.

A nyelvi nevelés e vonatkozásaiban sokat tehet a magyartanítás, ha szervesen kapcsolja az oda illő, a könnyű szerrel oda vonható nyelvesztétikai problematikát. Fontos eszköz e téren a nyelvileg igényes szépirodalom rendszeres olvasására szoktatás, ám korántsem elegendő. A legszebb költemény olvasása is csak pillanatnyi élmény lehet, ha nem védődik be a maga valóságos, pontos formájában az emlékezetbe. Ezért kell nyomtatékkal hangsúlyozni a memoriterek, elsősorban a versmemoriterek szerepét, mert a nyelvi esztétikumnak folytonosan visszazengően ott kell lennie emlékezetünkben. Nemzeti nyelvi ideálunk csak így élhet és hathat igazán bennünk.

Benkő Loránd

Az utcanév is lehet műemlék

Helytörténeti munkák, tanulmányok, cikkek sokszor szóvá tették már, mennyi a hiba, túlzás utcanévadási gyakorlatunkban. Ahogy nemcsak városaink, hanem falvaink külső képe is uniformizálódik, egyhangúvá és jellegtelené válik, hasonló fantáziátlan divat vagy torz korszerűsködés jellemzi utcaneveinket is. Persze, ebben is Budapest jár az élen, ő adja a példát és a mintát a legkisebb falunak is. A régi, természetes, nép adta utcaneveknek (összefoglalóan így jelölve a különféle belterületi helymegnevezéseket) szemléleti, tárgyi alapjuk, jellemző szerepük volt, s így a település történelmének részei, beszédes dokumentumai.

A századforduló táján – nyilván a millennium hatására – a nemzeti nagyjainkról való hivatalos elnevezések áradata söpört végig az országon, eltörölve évszázados hagyományú, történelmi névemlékeket is. Azóta minden politikai és történelmi korszakváltás megismétli ezt a kampányt, sokszor újjal váltva föl az előző rendszer adta

neveket. (Budapesten is nem egy olyan útvonal akad, amelyet egy emberöltő alatt háromszor-négyszer átkereszteltek.) Mindez elsősorban onnan ered, hogy személyek valóságos vagy híresztelt érdemeinek és emlékeinek megörökítésére az utcanév kínálkozik a legegyszerűbb, leggyorsabb – és legolcsóbb – megoldásnak. Ezért városaink és falvaink utcanevei a történelemkönyvből és az irodalomtörténetből kimásolt névjegyzékek sokszorozványai, s szerencse, ha némelyiküknek van valami helyi vonatkozása, kapcsolata.

A másik gépies névadási mód a földrajzi nevek tömeges fölhasználása, minden különösebb kapcsolat nélkül, tervszerűen csoportosítva, „bokrosítva” vagy ötletszerűen szétszórva. E két fő csoport mellett szinte elcsúszkád a névadás sok más lehetősége, forrása.

De elsősorban a hagyományos, történelmi nevek megőrzése volna fontos. Mindenki tud idézni példákat lakóhelyének vagy gyermekkorai falujának, városának oktan és

jellegtelen névcseréire, amelyek törlik az emberek tudatából a múlt egy-egy emlékét, halványítják a történelmi folyamatosság eleven élményszerűségét. (Egy nagymúltú város utcanévtörténetét foglalja össze módszeresen és sok tanulsággal Péter László

munkája: Szeged utcanevei. 1974.) Településeink fejlődése, terjeszkedése bőven ad lehetőséget új, „korszerű” nevek alkalmazására, de a régiéket úgy kellene óvnunk, védnünk, mint a műemlékeket.

Kovalovszky Miklós

Éber szemmel, füllel

(Magyar Nemzet, 1986. X. 12.)
Beküldte: Káldy Mária, 1212 Budapest,
II. Rákóczi Ferenc út
101.

Furcsa és érthetetlen! A titkokat fel lehet tární vagy fedni, de fellebbenteni nem. A fátyol „szokott” valamiről fellebbentni, ha egy rejtélyes dologról valami hírtelen kiderül.

Közzéteszi: T. Urbán Ilona

FELLEBBENTETT TITOK?

Ugyanez a személyiség – valamint a *The Washington Post*nak az értesülése – fellebbentette azt a titkot is, miszerint az amerikai kormány szintén hajlandó volna elfogadni a stockholmi konferencián augusztusban előterjesztett szovjet indítványt. Ebben Moszkva hozzájárult a szovjet haderő meghatározott európai hadmozdulatainak a légi ellenőrzéséhez. Az *Ahromejev* marsall, a szovjet fegyveres erők vezérkari főnöke által előterjesztett elképzelés Washingtonban megosztotta a véleményeket; a külügyminisztériumban bizonyos kikötésekkel – például, hogy az ellenőrző repülőgépeket szerezlejk fel amerikai gyártmányú navigációs műszerekkel – elfogadta a tervezetet, a *Pentagon* azonban ellenzi a javaslatot.

Mozgalmunk híreiből

Hogy a „Beszélni nehéz!” rádióműsor (melynek összesen 300. adásán országos mozgalmat indított és tart lendületben, arról lapunkban is szólunk évek óta. (Legutóbb Péchy Blanka: 1986/1. szám 12–13; Deme

László: 1987/1. szám 10.) – Ennek az élő és terebélyesedő mozgalomnak egy országos és egy helyi – de semmivel sem jelentéktelenebb – eseményéről közlünk most egy-egy beszámolót.

(A rovat szerkesztő)

Újfajta „edzőtábor” – Tatán

A mozgalom megindulása óta hagyomány már, hogy a „Beszélni nehéz!” önkéntes munkatársai évente kétszer találkoznak egymással (összesen a Rádió épületében, tavasszal egy budapesti iskolában), és kicserélik tapasztalataikat. (Lásd lapunkban: 1983/4. szám 11. és 1985/4. szám 8.) Maguk a megbeszélések másfél-két órásként, s előttük utánuk még egy-egy órát beszélgethetnek kötetlenül a „nagy család” tagjai egymással. Ahogy nő a létszámunk, úgy érződik ez az idő egyre kevesebbnek az alapos tapasztalatcseréhez.

Minőségi ugrást jelentett tehát, hogy a Hazafias Népfőnt országos és Komárom megyei beszéd- és magatartáskultúra-gondozó bizottsága június utolsó hetében hatnapos tábort szervezett 35 „Beszélni nehéz!”-körvezető számára a budapesti KISZ-bizottság „Mező Imre” vezetőképző iskolájának tataborában. Szakmai segítőtje Deme László professzor volt, vezetője Kövyári Edit, a TIT városi titkára. A körültekintő szervezés az igényes foglalkozások mellett jó lehetőséget nyújtott a személyes beszélgetésekre is.

Az ország minden részéből érkeztek körvezetők, pályakezdőktől pályavégzőkig;

óvónők, általános iskola alsó és felső tagozatában tanítók, gimnáziumi, szakközépiskolai, szakmunkásképző intézeti tanárok, igazgatók, szaktanácsadók; társadalmi-politikai szervezetek vezetői tagjai, kulturális tevékenységek szervezői és vezetői. Volt, aki már a kezdet kezdetén bekapcsolódott, s jött, aki ezután fog majd „Beszélni nehéz!”-kört szervezni.

Az első nap ismerkedés volt, egymással és a mozgalom 11 éves történetével. A megkezdett beszélgetés egy rövid hajókiránduláson folytatódott. – A második napon Deme László mélyen bevilágított a máskor sajnálatosan rövid magyarázatok mögé, megmutatva a hibák észrevételének és javításának elvi és nyelvi hátterét. Délután bemutató foglalkozást láthatunk a komáromi Klapka utcai általános iskola körétől, Bőjthe Andrásné vezetésével; majd meghallgattuk a „Beszélni nehéz!”-köri beszámolóját, s együtt rágódtunk az új példákra. Élményt adott az esti program: Magyar József filmrendező mutatta be és elemezte legújabb (Időzített bombáink című) alkotását.

Szerdán délelőtt Pintér István, a kisújszállási 625. sz. ipari szakmunkásképző körvezetője tárta fel: hogyan sze-

rezhetünk új tagokat körünkbe, s főleg: hogyan szervezhetünk új köröket városunkban, megyénkben. (Korábbi felhívásuk 1987/1. számunkban 10–11.) Majd Z. Szabó László, a Kazinczy-versenyek döntőinek és a győri anyanyelvi táboroknak állandó szervezője szövegpedagógusi, dramaturgi, irodalmári tapasztalatait ötvözve – beszéd és magatartás kapcsolatáról. – Az ebéd utáni városnézés irodalmi, képzőművészeti és zenei élményeket is nyújtott. Kedves meglepetés volt, hogy a közösen megtekintett tévéműsor, „A nyelv világa”, táborunk egyik tagjának, Kerekes Barnabásnak szakkörét mutatta be. Este jó hangulatban idéztük fel a „Beszélni nehéz!” példamondatainak derűs oldalát az elmúlt évtizedből.

Csütörtökön délelőtt Bagi Ádámné, a szegedi Szirmai István Általános Iskola körvezetője mutatta be: hogy építhetők példamondataink a tanórák menetébe. (Summája olvasható ez évi 2. számunkban, 9.) Hasznos tanácsokat adott műsorunk anyagának rendszerezésére is. Utána Wacha Imre nyelvész kutató, a rádióbemondók „edzője” tartott érdekfeszítő előadást a kommunikáció nyelvi és magatartásbeli problémáiról. – A délután a komáromi Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola „Beszélni nehéz!”-körének bemutatója töltötte ki. A tábor pedagógus házigazdája, Miklós József vezette foglalkozás meghitt légköre, kedves természetessége megkapó volt. – Az esti program ismét élményadó volt: Bánffy György előadást, majd beszélgetést a művészettel.

A következő reggelen Kerekes Barnabás, a budapesti Györfly István utcai Gépiró és Gyorsíró Iskola körvezető-

je beszélt pedagógusi munkájáról, elérékenyítve, de föl is lelkesítve hallgatóit. (Beszámolójának summáját e közlemény után olvashatják.) Majd Szende Aladár, az ismert nyelvész és pedagógus bocsátott közre egyet-mást gyűjtőmunkájának eredményeiből, jó humorral fűszerezve. – Délután csoportos beszélgetések folytak (iskolatispusok szerint), áttekintve múltat és jövőt. Este szakmai humorral tűzdelt záróműsor, majd hosszú beszélgetés követte az „utolsó vacsorát”.

A szombati zárónap a csoportos megbeszélések eredményeinek, kívánságainak ismertetésével indult. Ekkor tisztelte meg jelenlétével a tábort Péchy Blanka művésznő, akivel ez alkalommal jóval több lehetőség nyílt a közvetlen és kötetlen beszélgetésre, mint a szokásos – szűkre szabott – közönségtalálkozókon. Ez is, a búcsú is, ünnepi hangulatúvá tette a zárást.

A szombat és írásban kapott megjegyzések közt vizuális motívum az, hogy ezt a tábort állandósítani kellene. Bizunk benne: talán más megye, más város is vállalkozik majd efféle, mert minden a rendszeres folytatással mélyül el. – Erre mutat a középfokú iskolák tanulóinak anyanyelvi tábora, melyet a győri Kazinczy Gimnázium épületében az idén már hatodszor szervezett meg Z. Szabó László. (Az 1984. évről lásd a szerző beszámolóját: 1985/2. szám 13.) Ennek légköre nemcsak a magyar nyelv és irodalom művelését szolgálja, hanem a hazafias nevelést is. – Ha a „Beszélni nehéz!”-körök vezetőinek tábora is rendszeresedne, ez megsokszorozná a mozgalom önkéntes munkatársainak, elsősorban a köröknek, számát is, eredményeit is.

Miskolczi Margit

Pályadíjból – alapítvány

„Beszélni nehéz!”-körünk első két évéről nemrég számoltam be (1987/1. szám 11). Az ide, a harmadik, úgy érzem: ismét szót érdemel.

Mozgalmunknak a megindulás óta állandó problémája: miként lehet egy-egy iskolában felkelteni az érdeklődést a „Beszélni nehéz!” ügye

íránt; majd ennél is nehezebb feladatként: hogyan tartósíthatjuk azután tanulóink játék- és munkakedvét. Elmondom: mi hogyan próbálkoztunk.

Hatalmas segítséget adott, hogy körünk 1986 augusztusában Kazinczy-jutalmat kapott, amit a tanévnyitón nyújtottak át. Így elsőseink iskolai életük első napján értesülhettek arról, hogy van egy ilyen mozgalom, s aki jól dolgozik benne, könyvjutalványt kaphat. Ezt a friss élményt erősítettem azzal, hogy a tanév elején minden osztályunkban tartottam egy 45 perces foglalkozást, ismeretve a mozgalom célját, a jelölésrendszert; s néhány példával érzékeltetve: mekkora jelentősége van a beszédművelésnek a gyakorlatban. Megmutattam szakköri naplónkat, melyben láthatók a műsorvezetőknek küldött leveleink másolatai s a mozgalmunkkal kapcsolatos eseményekről szóló beszámolók.

Majdnem minden osztályban akadt legalább egy-egy tanuló, akit megragadott a napló színessége, a jutalom lehetősége, a játék szeretete. Ezek az új „játsszótársak” azután maguktól is „beszerveznek” újabbakat: a kör egész évben folyamatosan bővül. Volt tanuló, aki a tanév utolsó heteiben kezdett beadni megfjéseket.

Segítette tanítványaink folyamatos „bombázását” az a plakát is, amelyről bármikor leolvashatók a jelölések, az előző feladat megfjése, az új feladvány, s (ez sem utolsó!) a legutóbbi forduló nyertesének neve. Voltak, akik e faliújságot böngészve kaptak kedvet a játékhoz (mert hiszen munka is, de játék is). Mások fantáziáját viszont annak a kis ládikának a titkos tartalma izgatta, amelybe a megoldási javaslatokat kell bedobni...

Jó propagandát jelentett, hogy iskolaújságunk 1. számában szakköröseink megjelentettek egy felhívást, s ebben csatlakozásra hívtak fel mindenkit. Egy másik írásban Magyar Ágnes számolt be arról, hogy mi vonzotta őt közénk. A további számokba is került egy-két cikkünk. Az év egy-egy napját az „anyanyelv napjává” nyilvánítottuk; kérve mindenkit: ne beszéljen trágárul, tartózkodjon a nyelvi és magatartásbeli durvaságoktól.

Házi feladatmegoldó versenyt hirdettünk. Ebben sokakat csábított a kéthetenként elnyerhető csokoládé-, illetőleg a negyedévenként kapható könyvjutalom. – De a legnagyobb segítséget minden ügynek a tanárok személyes példamutatása jelenti. S nálunk majdnem minden tanár „játsszik” – ugyanolyan

jutalmazási feltételekkel, mint a tanulók –, tehát kajánul meg lehetett kérdezni tőlük: mit produkáltak a legutóbbi fordulóban.

Egyszer-egyszer még kényszerítőnek látszó körülmények is támogattak bennünket. Az iskola történetében először, az idén háromfordulós házi Kazinczy-versenyt rendeztünk. Aki jól akart ezen szerepelni, rákényszerült, hogy megtanulja a „Beszélni nehéz!” jelölésrendszerének használatát, mert az írásbeli feladat egy mondat kiejtésjelölése volt. Az 52 fős versenyzői létszám mutatja, hogy ez a feladat nem vált riasztó tényezővé.

S az eredmények? – A tanév során az iskolánkban tevékenykedőknek több mint fele (kb. 130 fő) velünk játszott. Jó, hogy volt osztály, amelyik ragaszkodott hozzá, hogy zempléni kirándulásunk során eljuthassanak a széphalmi Kazinczy-mauzóleumhoz, és megkoszorúzhassák a sirt. Eredmény az is, hogy a II/B. osztály dolgozatot készített a

KISZ pályázatára, a „Szép szó” mozgalom keretében. Többen megígérték: aki továbbtanul, új iskolájában is igyekszik majd kört alakítani. Úgy érezni: akik e mozgalomban részt vettek, soha nem feledkeznek meg arról a szép és közös munkáról, melynek ők is résztvevői voltak. E mozgalomnak – és tanítványaimnak – köszönhetem pedagógiai pályafutásom legfelemelőbb élményét is. A II/B. osztály, említett dolgozatával, II. helyezést ért el a KISZ pályázatán. A szakör titkára közölte: bármekkora pénzzutalmat kapnak is, nem osztják szét, hanem felajánlják az iskolának. E „Felajánlás” valójában alapítvány, aminek értelmében pénzük egy-egy évi kamatját mindig az a tanuló kapja meg, aki – a közösség megítélése szerint – a tanév során a legtöbbet tette az anyanyelv ápolásáért, a beszéd- és magatartáskultúráért. A jutalom először az 1987/88-as tanév végén kerül átadásra.

Kerekes Barnabás

HELYESBÍTÉS

Legutóbbi (1987/3.) számunkban e rovatbeli cikkem első példájának, grafikai tévedésből, egyformára sikerült a „helytelen” és a „helyes” formája. A magyarázat utáni, tehát a „helyes” forma erre javítandó: „És az apai mosoly valóban azt tükrözte, hogy a fénykép így még kifejezőbb, még beszédesebb lett.”

Deme László

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

„Meg lett” vagy „meglett”

Főiskolai államvizsgán megkérdeztem egy tanárjelöltöt, hogyan írná a *meg* és a *lett* szó kapcsolatát a következő mondatban; illetőleg szerinte melyik a helyes írásmódú mondat: *Munkánknak meglett az eredménye* vagy *Munkánknak meg lett az eredménye*. Ő az utóbbi, a kü-

lönírási formára szavazott. Másoknál is tapasztaltam, hogy bizonytalanok a helyesírásban, amikor az igeikötőt közvetlenül egy létige (*van, volt, lesz*) követi.

Pedig nyilvánvaló, hogy a létigék sem lehetnek kivételek az igeikötős igék ismert helyesírási szabálya alól: „Ha

az igeikötő közvetlenül saját igéje (vagy igeneve) előtt áll, egybeírjuk vele” (HSz. 131. pont). E szerint a fenti mondat is csak így helyes: *Munkánknak meglett az eredménye*. Hasonlóképpen csak az egybeírás a helyes a következő mondatokban is: *Az elveszett labda már megvan; Ha megvolna a pénz, nem volna gondom; Az előbb még megvolt a füzeted; Ha meglesz a lakás, beköltözhetünk; Mindent megteszek, hogy meglegyen a kívánt eredmény*. Ugyanígy egybeírandó az igeikötő és az ige kapcsolata az ilyenekben is: *Megvan róla a véleményem; Megvagyok nélküle; Jól megvannak együtt; Megvan ez egy kiló is; Már megvolt az esküvő; Holnap meg-*

lesz a vizsga is; Mindenkinek meglehet a maga baja.

Természetesen más a helyzet, amikor a létige nem az igeikötőhöz tartozik, hanem önálló: *A labda meg van repedve*. Itt a *meg* igeikötőt azért kell különírni a *van* igétől, mert nem ezzel, hanem a *repedve* igenévvel alkot szorosabb kapcsolatot. (Tartsuk szem előtt, hogy a magyar helyesírás – ahogy az új szabályzat 2. pontjában olvashatjuk – értelemtükröző írásrendszer!) Ugyanígy okból írandó külön a létige az ilyen mondatokban is: *Pista meg volt fázva; Reméljük, hogy munkánkkal mindenki meg lesz elégedve; Évát is meg lehet érteni*.

Pásztor Emil

A kötőjelek divatja

Azt hinné az ember, hogy a nyelvi divatok gyors terjedése csak a szóhasználatra jellemző, mivel a beszédet nem regulázzák olyan egyértelmű kötöttségek, mint amilyenek az írásmódban eligazító helyesírási szabályok. Ha azonban az átlagos olvasásnál figyelmesebben vesszünk szemügyre bizonyos rétegnyelvi szövegeket – én ezúttal pedagógiai, lélektani és szociológiai tanulmányokból gyűjtöttem a példákat –, akkor azt tapasztaljuk, hogy a helyesírás felségterületére is behatoltak némely divatos jelenségek. Egy ezek közül a (kis)kötőjelnek unos-untalan, nemegyszer a szabályzat előírásaitól eltérő használata.

Ilyen szó szerkezetekre figyeltem föl: *könyvekkel-szegédletekkel való ellátás; a gyermek-szülő kapcsolatrendszer ellentmondásai; intoleráns-konzervatív attitűd; az iskola-nevelőotthon együttműködésével; szociális-kulturális területi hátrányok.*

A kötőjel alkalmazásának szerzteágazó részleteiről az új szabályzat 262. pontja intézkedik, ám ezen kívül még huszonhárom paragrafusban találunk utalást, eligazítást a helyes használat módjára. Az említett példák nyelvtanilag a mellérendelő szókapcsolatok kategóriájába tartoznak. Ezek manapság jobbra úgy keletkeznek, hogy a beszélő (az író) a közlés során a kötőszó és a határozott névelőt lenyeli, minden bizonnyal az időnyerés szándékával.

Jelölésükkel kapcsolatban a szabálykönyv 100. cikkelye a következőképpen foglal állást: „Két, azonos szerepű toldalékkal ellátott szó alkalmi egységét újabban gyakran éreztetjük kötőjeles összefűzésükkel: *kinos-fájdalmas* (búcsú), *gazdasági-társadalmi* (változások), *nyelvi-stiliztikai* (elemzés), *kérő-esdeklő* (szavakkal), *sírva-nevetve* (ölelte át) stb.”

Eszerint a mellérendelés felsorolásszerű szókapcsolatainak kötőjelezése szabályos eljárás, csupán az a fenntartás

velük kapcsolatban, hogy „nem rokon vagy ellentétes értelmű tagokat ... ne írjunk vessző vagy kötőszó helyett kötőjelesen”. Persze azért, aki ad valamit a magyaros stílusra, az írja vagy mondja (nem pedig írja-mondja) az általam említett szerkezeteket így: *könyvekkel és segédletekkel való ellátás; a gyermek és a szülő kapcsolatának ellentmondásai* stb.

Olvasószerkesztői munkám során – a kirívó esetektől eltekintve – már beletörődtem a kötőjeles írásmód térnyerésébe, annál is inkább, mert gyakran eszembe jutnak az irodalmi emlékek, párhuzamok, például Ady Endre szimbolikus jelentést hordozó (egyébként más nyelvtani fogalomkörbe, vagyis nem a mellérendelő szókapcsolatok közé tartozó) szóteremtései: a jó Csönd-herceg, a héja-nász, a Kód-város; illetőleg a szabályzat 262. paragrafusának b) pontja: „Szokatlan, alkalmi szóösszetételeknek kötőjeles írása a költői nyelv kifejezőeszköze: *rőzse-dalok, gyémánt-hitemet, kód-gubában, bogáncs-szívem, kö-izonyatját, rokon-örtüzek* stb.”

Van a kötőjelek elburjánzásának viszont olyan fajtája is, amelyet egyértelműen hibásnak kell tartanunk; ez pedig az az eset, amikor kettőnél több szót kapcsol össze ilyen módon valaki. Elemző újság-cikkekben mindennapos kifejezés a *társadalmi-gazdasági-politikai struktúra*, és a szakmai dolgozatokban is hemzsegnek a rossz példák: *a tanítás-tanulás-nevelés komplex feladata; önkontroll-önbizalom-éntudat szervesült egysége; irodalmi-művészeti-zenei nevelés.* Az Új Tükör ez évi 23. számából való az alábbi töredékmondát: „a *szabadság-egyenlőség-testvériség* jel-szavát meghirdető francia forradalom óta még csak két évszázad telt el”. Lám, úgy látszik, hogy a vesszőt fokozatosan kiszorítja a kötőjel a mellérendelő szókapcsolatok jelölésében.

– Maga az ilyen hibásan

írott szókapcsolatok láttán füstölög – jegyezte meg nemrégiben egy budapesti gimnáziumi tanár –, mit szól ahhoz, hogy az országszerte ismert alsó tagozatos anyanyelv-tanítási kísérletnek ezt a nevet adta a nyelvészkedő szülőatyja: *nyelvi-irodalmi-kommunikációs kísérlet?* – Mit is mondhattam volna erre?

Lehet, hogy némelyek

előtt pepecselésnek, bogarászásnak tűnik fel az olyan helyesírási aprómunka, mint a kötőjelek szabályszerű használatával való bibelődés. Pedig nem az. Több annál. A világos közlés, a szabatos stílus erősítésének egyik eszköze. És mivel a stílus közismerten maga az ember, ezért etikai kérdés is.

P. Kovács Imre

Van-e Mátravidék, Tiszamente?

Naponta találkozunk ilyen intézménynevekkel: *Zagyva-völgye Mgtisz, Pestvidéki Gépgyár, Tiszamenti Lenin Termelőszövetkezet.* Egyetérthetünk-e bennük a földrajzi elemek írásmódjával?

A 11. kiadású helyesírási szabályzat szerint a tájegységek összetett nevét egybeírjuk: *Rábaköz, Sárrét, Tiszántúl, Mezőföld, Kisalföld, Nagyunság*, s tudjuk, hogy az ilyen, nagy történelmi hagyományú nevektől jelölt területeknek a földrajztudomány szerint pontos határai vannak.

Nem így állunk az *alja, köze, környéke, mente, vidéke, melléke* földrajzi közneveket tartalmazó szó szerkezetekkel. A *Máttra vidéke*, a *Tisza mente*, a *Duna melléke*, *Szeged környéke*, a *Börzsöny alja* szintén kisebb-nagyobb területet jelöl, de földrajzilag ezek kiterjedését, határait nemigen lehet megszabni; pl. a *Tisza menté-n* érthetjük az ország északkeleti részét is, a Szeged környéki területet is, vagy akár az eredettől a torkolatig húzódó földcsikra is gondolhatunk. A különírást nyelvtanilag az indokolja, hogy a birtokos szerkezet jelölt (az *-a*, *-e* birtokos személynél) a jelöltség pedig különírást eredményez. Ezért nincs egybeírt *Mátravidéke*, *Tiszamente*, *Dunamelléke* földrajzi nevünk, s ezért illik bele ebbe a sorba sok ilyen birtokos jelzős kapcsolat: a *Duna partja*, a *Maros ága*, a *Körös vize*, a *Bodrog kanyarulata*, a *Szamos hidja*, a *Máttra csúcsa*.

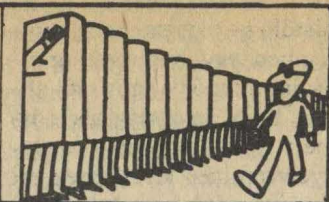
Az ilyen szerkezetekből a birtokos személynél többnyire el is hagyható. Az így jelöltelenné vált viszony esetében azonban már kötőjellel kell az utótágot az előtaghoz kapcsolni: *Máttra-vidék*, *Duna-mellék*, *Szeged-környék*, *Duna-part*, *Maros-ág*, *Körös-víz*, *Bodrog-kanyarulat*, *Szamos-híd*. Egybeírt *Mátravidék-ünk*, *Dunamellék-ünk* azonban szintén nincs, ne csináljunk hát ilyet erővel a helyesírásban sem.

Ha *-i* képzővel látjuk el a *Máttra vidéke* alakulatot, a birtokviszony továbbra is megmarad, ennek megfelelően a különírás is, csak az *-e*, *-a* személynél esik ki, és helyébe lép az *-i*, tehát *Máttra vidéki* lesz belőle. Hasonlóképpen: *Tisza menti*, *Duna melléki*, *Szeged környéki*, *Börzsöny alji*. Amikor ezek a formák beépülnek egy terjedelmesebb intézménynevbe, csak a kezdőbetűn kell változtatni, annak a szabálynak az értelmében, hogy az intézménynév minden elemét nagybetűvel kezdve írjuk. Vagyis: *Pest Vidéki Gépgyár*, *Tisza Menti Lenin Termelőszövetkezet*, *Zagyva Völgye Mgtisz*.

Sajnálatos, hogy maguk a névadók, illetőleg a jóváhagyó „illetékesek” nem ügyelnek jobban a helyesírásra egy-egy új név megalkotásakor. Ezért van annyi hiba a hirdetésekben, a telefonkönyvekben és a címtárakban egyaránt.

Bozsik Gabriella

SZEMLE

Iratszerkesztési és -fogalmazási tanácsadó

Szerk.: Deme László-Grétsy László
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987.

A közvéleményt a nyelvhasználat két területe foglalkoztatja leginkább: az idegen szavak és a hivatali nyelv. Ami az elsőt illeti, sem az Akadémia tárgyilagos iránymutatása, sem a hatósági rendelkezések nem hoztak eredményt: egyre tornyosodnak az idegen szók divathullámai. Valamivel biztatóbb a hivatalos nyelv állása: bár torzulásai – főleg a rádió és televízió „nyilatkozói” révén – széles körben terjednek, a forrásoknál, vagyis a hivatali nyelvhasználat irányító szerveinél és gyakorlati színterein már érezhető a tisztulás, egyszerűsödés, vagy legalábbis a megújulás szándéka.

A közösségi igény érvényesítése, a demokratizálás már rögtön a felszabadulás után jelszó-követelmény lett, de elfojtotta az új bürokrácia zsargonjának újdonsága. Évtizedek teltek el, mikor végre központi intézkedés tűzte ki célul a hivatalos nyelvhasználat reformját, s első, gyakorlati lépésként kiadták 1976-ban a Hivatalos nyelvünk kézikönyvét (második kiadása: 1978).

Szilágyi Ferenc:

Sokféle neveknek magyarázatja

RTV – Minerva, 1987.

Előttünk egy 324 oldalas kitűnő névkönyv. A címét Ilosvai Selymes Péter könyvéből kölcsönzi. A névmutató szerint 470 utónevet tárgyal a népszerűsítés és a tudományosság szempontjából egyaránt kiválóan. A névszármaztatásoknál nemcsak ismerteti az utónevek eredetét, de azt is megtudhatjuk belőle, hogy a *Gambrinusz* söröző neve a *Jan primus*-ból, a *hobby* pedig az angol *Robin Hobby* becenevből alakult ki.

Az ismertebb keresztnévviselőket is megemlíti: *Aletta* van

E szótárszerző munka mellé, amely szavak, kifejezések, nyelvtani formák helyes használatára ad konkrét tanácsot, a Hazafias Népfront ösztönző hatására – csaknem egy évtized múlva – megszületett az „elméleti” útmutató is, hogy megalapozza a hivatalok dolgozóinak szakmai-nyelvi műveltségét. Szerzői: Büky László, Deme László, M. Korchmáros Valéria.

Konkrét esetre vonatkozó tanácsot itt is a Betűrendes rész ad (Bíró Ágnes, Grétsy László és Kemény Gábor munkája). Ez voltaképp a Hivatalos nyelvünk kézikönyvének bővített, korszerűsített változata. Bö irodalomjegyzék zárja a kötetet, irányt mutatva további tájékozódáshoz.

Két megjegyzés. A hivatalos iratok hibáit bemutató szövegek és a javított változatok tanulságai szemléletesebben érvényesülnének, ha a két szöveg egymással szemközti oldalra került volna. – És végül: nem akadt senki, aki látatlanban elhítte, hogy e hasznos, de igénytelen külsejű könyv ára 256 forint.

der Meat, Apáczai Csere János holland felesége; Rásonyi *Leila*, Rásonyi László turkológus leánya; *Piroska*, Szent László királynok leánya stb.

Áttekinti a keresztneveket népszerűsítő irodalmat is. Idézi tehát a költőt és verseit, így Ady Endrét *Lédá*-val és *Vazul*-lal kapcsolatban, Áprily Lajost az *Ábel*-nél és az *Alettá*-nál, Arany Jánost *Simeon*-nál, Csokonai Vitéz Mihályt a *Júlia*, *Lilla*, *Mária* és *Zsuzsanna* névvel, József Attilát a *Gáspár*, *Menyhért*, *Boldizsár*-nál, Juhász Gyulát a *Csanád*

és a *Gellért* név tárgyalásakor, Kosztolányit az *Iloná*-nál és a *Máriá*-nál, Petőfit a *Júlia*-nál és az *Orbán*-nál.

Szót ejt a nevekkal kapcsolatos népmesékről (a *Fruzsina* névvel), régi kálmista diákdalról (*Fülöp*). Azt is megemlíti, hogy a Mark Twain írói álnévben ne a Márkot keressük, hanem a *Mark twain!* hajós kiáltást (Jelezz kétszer!).

Részletesen tárgyalja az utónevekkel összekapcsolható néprajzi anyagot, köszöntőket, népi mondókákat (a *Gergely*, *Iván*, *Jakab*, *Mátyás*, *Orbán*, *Sándor*, *Simon* névvel). Nem feledkezik meg a gyermekversikékről sem, például az *Ádámmal* és *Évá*-nál;

filmeket elevenít föl (*Irma*, te édes).

Sok becenevet is megemlíti. Ilyen szempontból bővítést is jelent az eddigi névanyaghoz képest (Ucő = Judit).

A névgyakoriságnál a Magyar utónévkönyv 1967-es adatait veszi figyelembe. A névdivat néha persze túlnő ezeken a számokon: a *Krisztián* nevet például 1967-ben csak három gyermek kapta, 1972 és 1981 között azonban országosan 18 247.

Összegezőképpen: Szilágyi Ferenc névnapj szöveftője kitűnő tudományos szintű népszerűsítő könyv. Érdemes megvenni.

L. J.

NYELVÜNK JÁTÉKAI

Pontozó

Először is az 1987. 2. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Iker a divat. L. Irul-pirul. 2. Kézen-közön. 3. Eszem-izsom. 4. Ripsz-ropsz. 5. Apró-cseprő. 6. Dúl-fül. 7. Izeg-mozog. 8. Véges-végig. 9. Akarva-akaratlan. 10. Teng-leng. A kezdőbetűkből a rejtvény címe olvasható össze: Iker a divat.

II. Mi a foglalkozása? Retusőr. (Az adatlapon szereplő szavak mind ennek a foglalkozásnévnek a betűiből származnak, azaz ennek a részanyaggrammái.)

III. Író és műve. 1. Ha 2. Tárgy 3. Őz 4. Ő. Összeolvastva: Határ Győző. Regényének címe: Pepito és Pepita.

IV. Szótagrejtvény. 1. Énvelem 2. Atoll 3. Szófa 4. Bandita 5. Higany 6. Szekta 7. Nemtelen 8. Azovi 9. Csöndherceg 10. Bendzsó. A kezdő szótagokból összeolvasható mondás: Én a szóban hiszek, nem a csöndben.

V. Batsányi János a nyelvről. A nyelvek virágzása nélkül a tudományok s szép mesterségek sem virágozhatnak.

A legalább 70 pontot elért megfejtők közül a következők nyertek jutalomkönyvet: Bagi Ádámné, Szeged, Rákóczi u. 50/B. (6725); Demeter Gabriella, Borsodnádasd, József Attila u. 8. (3671); Halmos Erzsébet, Tiszalök, Kossuth u. 104/a (4450); Jantos Rozália, Csanád-apáca, Bem u. 1. (5662); Jordán Ildikó, Söjtör, Deák Ferenc u. 80/b (8897); Keserű Ferenc, Tiszaalpár, Kossuth u. 40. (6067); Királyné Vig Márta, Kunhegyes, József A. ltp. B/2 (5340); Lukács Mihály, Kazincbarcika, Augusztus 20. tér 5. (3700); Mezey László, Debrecen, Hajdú J. u. 17. VII/58 (4032); Szerényi Antalné, Budapest, Rozs u. 11. (1045).

A Pontozó új feladatai

I. Igék – testrészekből. Az itt következő meghatározásokra könnyen válaszolhatnak olvasóink, ha nem tévesztik szem elől, hogy mindegyik megtalálendő ige egy-egy testrésznévünk -l vagy -z képzős származéka (mint *fej* → *fejél*). Minden jó válasz 2 pontot ér, összesen tehát 20 pontot lehet szerezni.

1. Titokban figyel: .....
2. Betegét kúrál: .....
3. Férfi és nő hosszasan összenéz: .....
4. Fáradtságot nem kímélve megy ide-oda: .....
5. Nagyhangúan felel: .....
6. Kész elviselni: .....
7. Szeret: .....
8. Duzzog: .....
9. Mellébeszél: .....
10. Cipője sarkát összeütve hajlong: .....

II. Író és műve. Egy kortárs író nevének és egyik kötete címének betűit szedtük ábécérendbe. Ki az író, és mi a drámákat tartalmazó kötet címe? (Megfejtése 15 pont.)

AAA ÁÁÁ DD E G H I NNN Ő RR SS TTT Ü V

III. Szétdarabolt szólások. Nyolc szólást szótagokra bontottunk, majd a szótagokat betűrendbe sorolva irtuk le egymás után. Olvasóinknak az a feladatuk, hogy a szótagtéglából rakják ki az általunk szétdarabolt szólásokat. Könnyítésül két dolgot elárulunk. Az egyik: mindegyik szólás jelentése kb. ez: valahonnan megszökik, megfutamodik, elillan. A másik: a nyolc szólás közül négy szélében-hosszában használatos, közismert forma (ezek együttes szótagszáma 19), a másik négy ellenben tájnyelvi (ez utóbbiak összesen 25 szótagból állnak). A helyes megfejtésért szólásonként 3, összesen tehát 24 pont jár.

A-A-A-A-CSÍ-DE-DI-E-EL-EL-GÉR-HA-HÚZ-JA-JÉT-JÓ-KE-KET-KOT-KÖ-KÖ-LAJ-LÉP-LET-NYÚL-O-OLD-OLD-PASZ-RA-RE-REST-RÓF-RÓL-SZE-SZÉL-SZUST-TAT-TE-TI-U-VÁLT-VESZ-ZA

IV. Jön vagy megy? Mindkettő! Azt szokás mondani, hogy a *jön* általában a beszélő felé tartó mozgásra, a *megy* pedig a beszélőtől vagy a helyszíntől való távolodásra utal. Ez a megállapítás sok esetben érvényes, másokra azonban valamilyen okból nem. Rejtvényünkben öt olyan mondatot közlünk, amelyek mindegyikében megtalálható a *jön* is és a *megy* is, ráadásul mindkettő ugyanazzal az igekötővel – mint pl. *szétjön, szétmegy* –, s a mondatok mégis kifogástalanok, sőt így érthetők igazán. Persze ahhoz, hogy valóban érthetők legyenek, olvasóinknak rá kell találniuk a megfelelő igekötős formákra, ezeket ugyanis csupán kipontoztuk. A helyes megfejtésért mondatonként 2, összesen 10 pontot adunk.

1. Mire ..... a csalásra ..... az összes pénzre.
2. Ma minden ..... ,még a tej is .....
3. .... az eredmény, de sajnos már ..... a fejből.
4. Ő is ..... a tréfába, s igen hamar ..... a játékba.
5. .... hozzám a barátom, ... tőle a vérnyomásom.

V. Kölcsey a nyelvről. A Himnusz szerzőjének Parainesis című, éppen 150 esztendővel ezelőtt született művéből idézünk egy ma is megszívlelésre méltó megállapítást keresztrejtvényünk vízszintes 1., 17., 31. és függőleges 16. sorában. Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 25 pont.)

*

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 94 pont. A sorsolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 80 pontot szereztek. A feladatok megoldását 1988. február 15-ig kell beküldeni a következő címre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest 1906, Pf. 62.

Minden kedves megfejtőnek jó szórakozást kívánunk a közölt nyelvi feladványok szerzői:

Grétsy László-Neumann Edit (III.)
Miskolczi Margit (IV.)
Rózsa Ibolya (II.)
Rozslay Györgyné (I.)
Schmidt János (V.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
14						15							
16			17				18				19		
20		21				22	23			24	25		
26					27				28		29		
30				31						32			33
34			35							36		37	
38		39		40				41	42			43	44
		45	46			47	48					49	Ny
50	51		52		53							54	
55		56			57						58		
59				60		61				62			
63				64	65			66	67				68
69				70				71		72			73
													74

KÖLCSEYT IDÉZZÜK

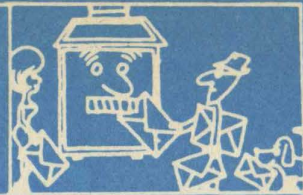
VÍZSZINTES:

1. Kölcsey Ferenc gondolatának első része (zárt betűk: B, A, I). 14. Kikötőváros a Fülöp-szigeteken. 15. Sír is van ilyen. 16. Előd, ford.
17. A gondolat második része (zárt betű: Y). 18. Betűtípus. 19. ...Bahadur Sasztri; indiai politikus volt. 20. Alapvető. 22. Stignani olasz operaénekesnő személyneve. 24. ...-picike. 26. Élő szervezet. 27. Angol egyetemi város lakója. 29. Pan komikustársa. 30. A máj váladéka. 31. A gondolat harmadik része. 33. Dunántúli Napló. 34. Asszonynevek végén áll. 35. A középső bábokat leütő gurítás a tekében. 36. Lármás jelenet. 38. Goldberger Sport Egyesület, röv. 40. Az ábécé utolsó betűje, kiejtve. 41. Áronka. 43. Fohász. 45. Fél tucat. 47. Pál lesz, ha megnő! 49. Kenyérselet! 50. Zenei hangok. 52. Asztali sport. 54. Wales közepén mindig van ebből a sörből! 55. Vérrel való kapcsolatra utaló idegen előtag. 57. Távközlési berendezés. 58. Testrész. 59. Ilona rokon neve. 61. ... Lanka; állam az Indiai-óceánban. 62. A szabályokhoz túlzottan ragaszkodó. 63. Konyhai edény. 64. ... Taylor; filmszínész. 66. Olimpiai bajnok szovjet kalapácsvető. 68. Néma tanú! 69. Bekebelezés. 72. Miatta, érdekében, a régi költők szavával. 74. Albán pénzegység.

FÜGGŐLEGES:

1. Te és te. 2. Magasabb rendfokozat elérése. 3. Lohadni kezd! 4. Fülíg ...; Rejtő Jenő regényalakja. 5. Ősei. 6. Peruban fizetnek vele. 7. Kijárat részlet. 8. Megújhodik. 9. A tallium és az oxigén vegyjele. 10. Ottóka. 11. Fecskefark! 12. Bizonyossággal mond. 13. Sikerül a kapura lövés. 16. Kölcsey gondolatának negyedik, befejező része (zárt betűk: E, T, É). 21. Friz férfinév, női párja az Enna. 23. Rendező, dramaturg (László). 25. Madarak szerve. 27. ..., az is operett (tévéműsor volt). 28. Világrész! 31. Kossuth-díjas bányamérnök (Péter, 1885–1965). 32. ... káka; sós tócsákban tenyésző növény. 37. A két végén izleli! 39. A bosszankodás egyik szava. 42. Hazai kötszerművek. 44. Az oldalánál. 46. Díjért folyó verseny az egykori görögöknél. 48. ... és Issza; Dzsibuti korábbi neve. 51. Csatasorba rendeződik. 53. Ūrmérték, röv. 54. Athéni lételem! 56. A Micimackó írója (Alan Alexander). 58. A Nyeman folyó német neve. 60. A föníciai ábécé a betűje. 62. Amely időre. 65. ... de France; vidék a Szajna mellékén. 67. Élet. 70. Ágyne-mű belsejében van! 71. Testrész! 73. Üres tál!

POSTALÁDA

Száraz virág – szárított virág. Id. Ali Ferenc – 6771 Szőreg, Magyar u. 95/B – azt kérdezi, mi a különbség a *száraz* és a *szárított virág* között.

A *száraz virág* köz- és irodalmi nyelvünkben általában 'elszáradt virág'-ot jelent. Az üde, pompázó vágott virágból néhány nap múlva hervadt, *száraz virág* lesz. A gyökeres, cserépben vagy kertben élő virág is lehet száraz, amikor ugyanis nem kap elegendő nedvességet a föld, a növény szára, levele, virága ki nem szárad ugyan, de fonnadt, lankadt, hervadozó lesz. A száraz virágú, hervadhatatlan szalmavirágot is szokták *száraz virágnak* nevezni, ez ugyanis tövén is, levágva is száraz, sötét levelű dísnövény.

Láthatjuk, a *száraz virág*-nak többféle jelentése él nyelvünkben. A *szárított virág*-ot ritkábban használjuk. Ez szótáraink alapján: 'száritással tartósított virág'; napon, préseléssel vagy más, biológiai eljárással szárított virág. A mindennapi nyelvben leginkább a *préselt virág*-ot jelenti.

Heltainé Nagy Erzsébet

Gauss-szal vagy Gausszal?

Hogyan kell helyesen leírni azoknak a szavaknak, neveknek a *-val*, *-vel* ragos alakját, amelyek két *s*-sel jelölt *sz* hangra végződnek? – kérdezi Bauer Iván, 1016 Budapest, Mészáros u. 16.

A magyar helyesírás szabályainak új, 11. kiadásában valóban nem található meg a kérdéselt névalak, a Helyesírási tanácsadó szótárban azonban igen, mégpedig *Gausszal* formában. Ez az alak – úgy véljük – sajtóhibás, hiszen három azonos más-salhangzóbetű teljes egybeírása igen szokatlan helyesírásunkban. Más ilyen végződésű tulajdonnév és köznévfő *-val*, *-vel* ragos alakjának az írása is azt mutatja, hogy a *Gauss-szal* írásforma a helyes. Így például a szótár 642. oldalán látható *Strauss-szal* toldalékos alaké, vagy pedig a 641. oldalon lévő *stewardess-szel* főnévé. A nemsokára elkészülő új tanácsadó szótárban már bizonyára a megnyugtatóbb *Gauss-szal* névalakot találjuk.

T. Urbán Ilona

Alaki egyeztetés – értelmi egyeztetés. Dr. Juhász István – 982 01 Safárikovo (Tornalja), Béke u. 48., ČSSR – kérdésére a következőket válaszoljuk:

Csakugyan igaz, hogy nyelvünkben alaki egyeztetéssel az egyes számú alanyhoz egyes számú, a többes számú alanyhoz pedig többes számú állítmány járul (*a diák tanul – a diákok tanulnak*). Az értelmi egyeztetés jegyében azonban azokhoz az alakjuk szerint többes számú főnevekhez, amelyek egyetlen egységes, illetőleg egyedi fogalmat fejeznek ki, egyes számú állítmányt kell kapcsolnunk. Így például a következő tulajdonnevek mellett csak egyes számú állítmány állhat: *Amerikai Egyesült Államok*, *Csepel Vas- és Fémművek*, *Lenin Kohászati Művek*, *Hajdúsági Iparművek*, *Magyar Optikai Művek*, *Magyar Államvasutak*, *Mérésügyi Közlemények*, *Országos Érc- és Ásványbányák*, *Mikrohémi Ipartelepek*. A rádióban hallott hír szövege tehát nem volt hibás.

Felde Györgyi

Kötőszók szórendi helye.

Wehner Igor – 1027 Budapest, Folyondár u. 30/B – szórendi kérdésekre kér választ levelében.

Örülünk, hogy ennyire érdeklődik anyanyelvünk kérdéseiről. Az Ön által említett Brisits Frigyes magyartanárnak és irodalomtörténésznek egyaránt kiváló volt. A nyelvhasználat azonban változik, a kutatók időnként módosítják a felfogásukat: kiderítik, hogy egyik-másik nyelvhasználati szokásunknak nincs igazán tudományos alapja, hanem előítéletből, tévedésből táplálkozik. Körülbelül 50 évvel ezelőtt valóban megkívánták, hogy bizonyos kötőszók (*ugyanis*, *azonban*, *tehát*) a második helyen álljanak a mondatban. Akik így nevelődtek, ma is ezt érzik szépnek. Ilyen szabály most nincs. Kevésbé merev, sokkal közvetlenebb lett a beszédünk. Van persze olyan kötőszó, amelynek helye jelzi a tagmondatok viszonyát. Ilyen például a *pedig*; mellérendelő ellentétes

mondatban a második helyen áll: Tibor beszélt, Mária *pedig* csak hallgatott. Megengedő mondatban a tagmondat élén található: Tibor csak beszélt, *pedig* Mária hallgatott. – *A na most* néhány évtizede jelent meg, főleg az előadói stílusban. Többnyire nem pusztán töltelékzó, nem önmagát biztatja a szónok, a beszélő, hanem tagolja, szerkeszti vele a mondandóját. Érzékeltetheti, hogy továbbhalad, valami fontos következik, összefoglal utána. Ezért nem mindig hiba, de a stílust ronthatja az unos-untalan ismétlés, és modorosságá válhat. Bármelyik, önmagában kifogástalan szónok árthatunk, ha folytonos ismétléssel lejárjuk, és más jó kifejezéseket kiszorítunk vele.

Egedy Mária

A Rétes családnév eredete.

Honnan származik a *Rétes* családnév? – kérdezi Rétes Zoltán, 1039 Budapest, Kabar u. 8.

A *Rétes* családnév eléggé ritka. Eredete valószínűleg a *rétes* főnévvel függ össze. Jelentése tehát rétesütő, réteskedvelő vagy a *rétes*-sel másképpen kapcsolatban álló személy lehet. Felvetődött az is, hogy a *Rétes* családnév réten dolgozót, réti munkást is jelenthetett. Ez azonban nem valószínű. Ilyen jelentésben ugyanis a *Réti*, *Réthi*, *Réthy* alakú családnev elég gyakori, réti munkás jelentésű *rétes* főnevet pedig nem mutathatunk ki. A családnevek – a névmódosulásoktól és -módosításoktól eltekintve – mindig létező köznévből származnak!

Hozzá kell az eddigiekhez tenünk, hogy a *Rétes* családnév már 1337-ből kimutatható a Zichy család okmánytárából *Retes* írott formában. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a hazai német *Reteschdorf* falunévet sem, amely a magyar *Rétes* községnevével megfelelője, és a régi Nagyküüllő megyében fordul elő. Ennek a névnek az előtagját a németben *rétes*-nek ejtik. Valószínűleg személynév. Ugyanennek a falunévének a román nyelvű megfelelője *Retiș*. Számításba jöhet még a régi Temes megyei *Réthely* község román *Retișevo* neve is, mely valószínűleg szláv eredetű. Ezeknek a neveknek a származtatásához persze településtörténeti és névadástörténeti adatok is szükségesek lennének.

A *Rétes* családnév származtatása tehát több megoldást rejt magában. Nem kimutatható köznévi szóalakból azonban semmiképpen sem származhat.

Ladó János

Takács-Nagy kvartett.

Vinnai Mihály – 1164 Budapest, Georgina u. 39. – levelében hibáztatja a című irt együttesnevet.

Féltreírti Ön a *Takács-Nagy kvartett* elnevezést, amikor azt gondolja, hogy az együttes kéttagú. A *kvartett* (= négy énekhangra vagy négy hangszerre irt zenei mű; illetőleg: négy zenészből vagy négy énekesből álló együttes) köznévfő mutatja, hogy négy tagból álló művészegettről van szó. Az más kérdés, hogy hány elemből álló nevet viselnek. A *Bergendy*-, az *Illés-együttes* is többtagú, vagy például a *Tátrai-vonósnégyes* esetében sem csupán a névadóból áll a muzsikusgárda.

Felde Györgyi

Haszonfa. Jákói J. Attila –

2193 Galgahévíz, Zalka u. 22. – levelében a *haszonfa* jelentése iránt érdeklődik.

A *haszonfa* erdészeti szakkifejezés. Olyan fát jelöl, amelyet gazdasági hasznáért – például fakitermelés céljára – természetnek, tehát nem pusztán árnyat adó lombjáért. A *haszon*-előtag más esetekben is hasonló jelöl. *Haszonállat* lehet például a szarvasmarha, a juh, a sertés, de nem az a kutya, még akkor sem, ha házőrző, vadász- vagy éppen terelőkutya. A növények között is külön csoportot alkotnak a gazdasági hasznukért természetett *haszonnövények*.

Felde Györgyi

Áskál – áskálódik.

Hermann Imre – 1113 Budapest, Ábel Jenő u. 1. – érdekes szóhasználatra figyelt fel a Diákfelőra egyik régebbi műsorában.

Régen az *ás* igéhez kapcsolt *-kál* gyakorító képző fejezte ki az átvitt értelmet is. *Áskál* annyi volt, mint: 1. áskálódik (1604); 2. áogat, vájkál (1630). Valószínűleg a „vermet, árkot ás valakinek, valaki alá” szókapcsolat fejlesztette ki az elvont jelentést. Később azonban ezt az alakot háttérbe szorította a visszaható képzős *áskálódik* ige, csupán egyetlen jelentésben: fondorkodik, intrikál valaki ellen. Bár nyelvbötlésre is gondolhatunk a kérdéses szövegben (az *áskál*, *áogat* helyett), inkább hisszük azt, hogy szándékos tréfáról van szó; a diákok ugyanis nagyon kedvelik az efféle „szótévesztéseket”, gyakran hallunk tőlük ilyeneket. Feltehetően sajátos hangszüllyal érezte is a beszélő, hogy szokatlan szerepben használja a kifejezést. Írásban idézőjelbe szoktuk tenni ezeket a szavakat.

Egedy Mária